

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, June 2017, 21 (1): 203-254

**Osmanlı'da Din Hizmeti Görevlilerinin Atanma ve Çalışma Şartlarını
Düzenleyen Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri Hakkında Bir Değerlendirme
Evaluation About The Tawjîh-i Jihât Regulations Regulating Designation and
Work Conditions of Religious Officer in Ottoman Empire**

Umut Kaya

Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü.
Assistant Professor, Marmara University Faculty of Theology,
Department of Religious Culture and Moral Education
Istanbul/Turkey

umut.kaya@marmara.edu.tr

ORCID ID orcid.org/0000-0002-3237-8150

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15 Kasım/November 2016

Kabul Tarihi / Accepted: 09 Mart/March 2017

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran/June 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Cilt / Volume: 21

Sayı – Issue: 1

Sayfa / Pages: 203-254

DOI: doi.org/10.18505/cuid.297080

Atıf/Cite as: Kaya, Umut. "Osmanlı'da Din Hizmeti Görevlilerinin Atanma ve Çalışma Şartlarını Düzenleyen Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri Hakkında Bir Değerlendirme- Evaluation About The Tawjîh-i Jihât Regulations Regulating Designation and Work Conditions of Religious Officer in Ottoman Empire". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal* 21, no. 1 (June 2017): 203-254. doi: 10.18505/cuid.297080.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/cuid>

Copyright © Published by Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved. For Permissions: ilahiyat.dergi@cumhuriyet.edu.tr

Osmanlı'da Din Hizmeti Görevlilerinin Atanma ve Çalışma Şartlarını

Düzenleyen Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri Hakkında Bir Değerlendirme

Öz: Tanzimat, Osmanlı Devleti için önemli olayların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu çalışmada, Tanzimat döneminde yayınlanan Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmelerinin bir değerlendirmesi yapılacaktır. Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri, Osmanlı zamanında din görevlerinin atanma usul ve şartlarını düzenleyen yasal düzenlemelerdir. Söz konusu nizâmnâmelerin ilki Hicri 8 Zilkade 1286 (Miladi 9 Şubat 1870) tarihinde, ikincisi Hicri 10 Safer 1290 / Rumi 26 Mart 1289 (Miladi 9 Nisan 1873) tarihinde, üçüncü ve sonuncusu ise 12 Ramazan 1331 / 5 Ağustos 1913 yılında yayınlanmıştır. Buna göre, çeşitli tarihlerde yayınlanan üç nizâmnâme (1870, 1873 ve 1913 Nizâmnâmeleri) günümüz şartları ile kıyaslanarak değerlendirildikten sonra 1913 Nizâmnâmesi günümüz harflerine aktararak okuyucu ile paylaşılmıştır. Özellikle bu değerlendirmelerde, ilmî cihet imtihanları, bu imtihanların nasıl ve kimler tarafından yapıldığı, hangi konulardan ne tür sorular sorulduğu, sınav sonuçlarının kimler tarafından nasıl değerlendirilip saklandığı gibi hususlar günümüzde din görevlilerinin atanması için aranan yeterlik şartları ile kıyaslanarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Cihet, Tevcîh-i Cihât, Din Görevlisi, Yeterlik İmtihani.

Evaluation About The Tawjîh-i Jihât Regulations Regulating Designation and Work Conditions of Religious Officer in Ottoman Empire

Abstract: Tanzîmât was the period that important events had taken place for Ottoman Empire. In this study, an evaluation about Tawjîh-i Jihât Regulations will be done. Tawjîh-i Jihât Regulations are legal arrangements which regulate designation rules of religious officers in Ottoman Empire. There are three regulations which published in 9 February 1870 (Hijri 8 Zilkade 1286), 9 April 1873 (Hijri 10 Safer 1290) and 5 August 1913 (Hijri 12 Ramazan 1331). Accordingly, the transcription of 1913 Tawjîh-i Jihât Regulation have been given after a comparative analysis of three regulations (1870, 1873 and 1913 Regulations) by comparing today conditions about religious officers. Especially, in this evaluation parts will have focused jihat exams (subject, measurement and evaluation, the question resources, types of questions, and etc.) and proficiency requirements.

Keywords: Ottoman, Jihat, Tawjîh-i Jihât, Religious Officer, Proficiency Exam.

SUMMARY

Tanzīmāt was the period that important events had taken place for Ottoman Empire. This study offers an evaluation of Tawjīh-i Jihāt Regulations. Literature search method was used in the study. Accordingly, firstly the studies that deal with the Tawjīh-i Jihāt Regulation have been examined. Secondly, theses were searched from Council of Higher Education Thesis Center. Likewise, academic articles were searched from Tubitak DergiPark and Isam Library. In these searches key words were used like “tawjīh”, “jihāt”, “tawjīh-i jihāt”, “imam”, “religious officer”, “Ottoman”, “regulation”, “proficiency” and “exam”. After this preliminary study, three Tawjīh-i Jihāt Regulations made transcript from Arabic letters to Latin letters and evaluated. Finally, 1913 Tawjīh-i Jihāt Regulation's transcript was given to place at the end of the study. Because 1913 Tawjīh-i Jihāt Regulation was the latest and the most comprehensive regulation.

Tawjīh-i Jihāt Regulations are legal arrangements which regulate designation rules of religious officers in Ottoman Empire. There are three regulations which published in 9 February 1870 (Hijrī 8 Zilkade 1286), 9 April 1873 (Hijrī 10 Safer 1290) and 5 August 1913 (Hijrī 12 Ramazan 1331). Some articles of the last regulations had been valid and in use even in the first years of the Republic. Later 1913 Tawjīh-i Jihāt Regulation has been repealed by New laws.

Tawjīh-i Jihāt means the tasks which given to Charitable Institutes to keep their religious, social and cultural services. In these regulations “jihāt”s, are divided into two parts as corporal and academic. Imam, Orator and Preacher are categorised as academic jihats and shrine's servant and cleaning assistant are named as corporal jihats.

First Tawjīh-i Jihāt Regulation which consisted of 15 articles became effective in 1870. It was regulating, how jihat should be transferred from father to son, forbidding to give jihat to younger children and forbidding to have more than one jihats by a person and canceling the jihats of a person in case of more than one.

The Second Regulation became effective in 9th April 1873, just after three years from the first regulation, in order to modify some articles and complete the deficiencies. This regulation consisted of 16 articles and seven of

them were exactly the same as 1870 regulations. The main difference between 1870 Regulation and 1873 Regulation was allow the jihat's transfer from father to younger child in case of father's death.

The most comprehensive regulation was 1913 Tewjih-i Jihāt Regulations which had 62 articles and became effective in 5 August 1913. 1913 Regulation was divided into four parts. The first part consisted of five articles and about what is the jihat (1-5. articles). The second part was about method of jihāt (6-26. Articles). The third part was about examination of jihāt (27-45. articles). The fourth part was about various issues (46-62. Articles).

In the first part of regulations the boundaries of the jihat are drawn and this was not mentioned in the previous regulations. According to this, "jihāt"s, were divided into two parts as corporal and academic. Jihets such as professor, orator, imam, hafiz are sorted as academic and cleaning staff and tomb staff are sorted as corporal. In addition, "jihāt"s were divided into two parts as conditional (related to the charitable institution) and unconditional.

The second part of regulations (6-26. articles) was about jihāt's method. In general this part tells us unconditional jihats such as how to transfer jihets to the poeple who is younger than 20 years old. The third part of the regulation (27-45. articles) was about how to do and by whom the "jihāt exams will be done. The title of this part in regulations was "The Process of Making the Examinations." This part is important to show the required capabilities of assignments of religious officer in Ottoman. Even the previous regulations mentioned about exams, it was not mentioned how this exam will be done or by whom etc. This regulation makes an important change regarding this subject and shows us important clues about the required capabilities of jihat.

The last part of the Regulation called "Varios Subject which about jihat's other points". These points were related to the status of the person who reached the age of military service, status of the jihats during forensic investigation, procedure in death or resignation of foundation's manager, determination of jihat in İstanbul and country side.

1913 Regulation is important due to containing of the informations about religious officer exams in this the regulation. It was agreed that religious officer exams will be made by a commission with five members. In addition to

this, the regulation indicate that different exams will be performed for imam, preacher and mu'azzin. For example, there were three questions about kalām, three questions about fiqh and ten line Arabic text from Halabī which a book is about fiqh's issues like pray, tayammum (dry ablution), hajj (pilgrim) and wudu (ablution) in preacher exams. Similarly, there were three questions about kalām, five questions about fiqh, five line Arabic text from Halabī, questions about tajwīd and reading a short part from Qur'ān in exams of imam. Finally, there were a few questions about fiqh and tajwīd and reading a short part from Qur'ān in exams of mu'azzin.

There are some minor differences regarding the requirements of assignment of religious officials between Ottoman's last period and today. Firstly, the descend from father to son system does not exist anymore. So it is possible to say that, this situation provides competition and a more just way of selecting candidates. Additionally, knowing Arabic in Ottoman's period was more important than today for become religious officer. Recently there no questions that are asked related to Arabic language during religious officer exams.

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır. Bir toplumun içinde ve bir devlete bağlı olarak yaşamını sürdürür. Devlet, insanların bir arada yaşamasını kolaylaştıracak organizasyonları yerine getiren bir üst yapı olarak, yine insan eliyle yönetilir ve idare edilir. Bu bağlamda devlet kendi iş ve işlemlerini yerine getirmek, toplum içinde gündelik işlerin suhuletle yürütmesini sağlamak üzere, iş bölümüne gider. Çalıştıracağı alanda uzman kişi veya kişileri görevlendirir. Bu kişilerin işe alınmasında ise bazı şartlar ve yeterlikler arar. Bu şartların yerine getirilmesi, insanların gündelik işlerinin sorunsuz bir şekilde yürütmesini, toplumun refah seviyesinin artmasını, devletin güçlenmesini sağlar. İşin ehline verilmesi hususu aynı zamanda İslam dinine göre Allah Te'âlâ'nın bir emri ve Hz. Peygamber (sav)'in de bir tavsiyesidir.¹

¹ "Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz AL-

İşin ehline verilmesi prensibi hem toplumda adaletin sağlanması hem de işlerin verimli yürütülebilmesi adına önem arzeder. Dinin yanı sıra sosyal ve kültürel alanda da halkın ihtiyaçlarını karşılayan cami ve vakıflarda görev yapan kimselerin göreve atanmalarında da bu prensibe yer verilmesi, söz konusu görevlerin doğrudan halka karşı bir hizmetle ilgili olması sebebiyle daha da önemli hale gelmiştir. Bu sebeple bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son döneminde din görevlilerinin atanma şart ve yeterliklerini konu edinmesi bakımından Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri üzerinde çalışılmıştır.

Cihet olarak isimlendirilen din hizmetleri ile ilgili görevlere hangi usul ve şartlarda görevlendirme/atama yapılacağına dair esasların belirlendiği yasal bir düzenleme olan Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmelerinin ilki 1870 yılında yapılmıştır.² 1873 yılında bu nizâmnâmede bir takım değişikliklere gidilerek ikinci bir nizâmnâme daha yayınlanmıştır.³ Bu husustaki en son ve kapsamlı düzenleme ise, 1913 yılında gerçekleştirilmiştir.⁴ 1913 nizâmnâmesi, Osmanlı'da din hizmetlerinde görev alanların tayini hakkındaki son düzenleme olması açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın problemi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde tarihsel bir süreç olarak din görevlilerinin hangi usul ve şartlara göre görevlendirildikleri, ne tür görevler aldıkları, bu görevlere ne isimler verildiği ve atanma şartlarını, Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmelerini merkeze alarak incelemek ve bu hususları yer yer günümüz şartları ile kıyaslayarak ortaya koymaktır.

1. ÇALIŞMANIN AMACI

Osmanlı Devleti'nde gerek bünyesinde çalışacak memurların göreve atanmaları, gerekse vakıflar aracılığı ile insanların hayatlarını kolaylaştıracak işlerde çalışacak kimselerin görevlendirilmeleri hususunda bazı yeterlik ve şartlar aranmaktaydı. Bu yeterlik ve şartlar yukarıda zikredildiği gibi Tevcîh-i

lah her şeyi iştirici, her şeyi görücüdür." (Nisa Suresi 4 / 58); "İş, ehil olmayana verilince kıyameti bekle", Buhari, "İlim", 2.

² *Düstûr*, Birinci Tertip, 2: 177-179.

³ *Düstûr*, Birinci Tertip, 3: 500-504.

⁴ *Düstûr*, İkinci Tertip, 5: 608-617; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Umumi İradeler Tasnifi (DUİT), 20/53 (7. Belge); *Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi ve Hırc Ta'rifesi*, Naşiri İkbâl Kütüphanesi Sahibi Hüseyin, Şems Matbaası, Dersaadet 1329-1332.

Cihât Nizâmnâmeleri ile yasal bir zemine kavuşturulmuştur. Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri ile ilgili çalışma yapıp yapılmadığına baktığımızda, ilgili çalışmalarda nizâmnâmelere sık sık atıfta bulunulsa da tespit edildiği kadarı ile bu konunun müstakil olarak ele alındığı tek çalışmanın Mehmet İpşirli tarafından Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi için kaleme alınan “Cihet” maddesi olduğu söylenebilir. Osmanlı'nın son dönemlerinde yer alan vakıf, tekke, cami görevlileri gibi benzeri konularda kaleme alınan çalışmalarda Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmelerine sıkça atıfta bulunulsa da müstakil olarak Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmelerini ele alan bir çalışma olmamıştır. Bu çalışmanın tarihsel olarak önemli bir kaynak durumunda olan Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri'nin üçünü birden ele alması ve Osmanlı'nın son döneminde din görevlilerinde aranılan yeterlikleri göstermesi bakımından, ileriki dönemlerde din eğitimi alanında yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu açıdan çalışmanın amacı, Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri'nin üçünü birden bir bütün olarak ele alarak, Osmanlı Devleti'nin son döneminde din görevlilerinin atanmasında aranılan yeterlik ve şartları tarihsel bir süreç olarak ortaya koymak ve günümüzde din hizmetleri alanında çalışmak üzere yetiştirilecek görevlilerin, en donanımlı şekilde yetiştirilmesine yönelik müfredat ve program hazırlayanlara rehberlik etmesi amacıyla geçmişte bu alanda yapılan yasal düzenlemeleri günümüze aktarmaktır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Buna göre, öncelikle Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri'ni konu edinen çalışmalar incelenmiştir. Bu doğrultuda, Yök Tez Tarama Katalogu'ndan tezler, Ulakbim ve İsam Kütüphanesi'nden ise yayınlanan makaleler başlık, özet ve anahtar kelimelerine göre taranmıştır. Bu taramada anahtar kelimeler olarak, “tevcîh”, “cihet”, “tevcîh-i cihât”, “imam”, “din görevlisi”, “Osmanlı”, “nizâmnâme”, “yeterlik”, “imtihan” kelimeleri kullanılmıştır. Bu ön çalışmadan sonra, Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri ile ilgili birincil kaynaklara ulaşılmış ve bu belgeler günümüz harflerine aktarılmış ve daha sonra ise günümüzde din görevlilerinde aranılan yeterlikler ve atanma şartları ile kıyaslanarak değerlendirilmiştir.

Bu amaçla çalışmada 1870, 1873 ve 1913 tarihli üç Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi değerlendirilerek çalışmanın sonunda en son ve en kapsamlı

nizâmnâme olması hasebiyle “1913 *Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi*”nin transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bununla birlikte söz konusu nizâmnâme, bölüm bölüm ve yeri geldikçe ilgili maddelerin günümüzle kıyaslanması yapılarak incelenmiştir. Bu incelemede asıl üzerinde durulmak istenen bölüm, din görevlilerinde aranan yeterlik şartlarını göstermesi bakımından cihet tevcîhinde yapılan imtihanlarla ilgili olan bölümdür. Makalenin en sonunda ise, nizâmnâmenin tam metin olarak transkripsiyonuna yer verilerek okuyucunun nizâmnâmenin transkripsiyon metnini görmesi sağlanmıştır. Nizâmnâme günümüz harflerine aktarılırken, elimizde var olan nüshalar içinde daha okunaklı olduğu için Şems Matbaası tarafından basılan nüsha tercih edilmiştir. Nüshalar arasında tespit edilen tek farklılık olan, nizâmnâmenin altında bulunan imzalar arasındaki farklılık ise metnin sonunda dipnotta açıklanmıştır. Metnin transkripsiyonunda ise Diyanet İslam Ansiklopedisi tarafından kullanılan ve kabul edilen transkripsiyon tablosu referans alınmakla birlikte “ait”, “bunlar”, gibi gündelik dilde sıklıkla kullanılan kelimelerin yazımında şapka, uzatma işaretleri ya da kesme işaretleri kullanılmaması usulü tercih edilmiştir.

Çalışmada ilk olarak tevcîh ve cihet kavramları hakkında kısaca bir bilgi verilip *Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri* daha sonra ele alınmıştır. Nizâmnâmelerden ilk ikisi konu başlıklarına göre beraberce ele alınmıştır. Benzer konulara değinildiğinde ise üçüncü ve son nizâmnâmeye de atıfta bulunulmuştur. Ancak son nizâmnâmede yer alan konuların birçoğu ilk iki nizâmnâmede yer almadığından son nizâmnâme müstakil olarak ele alınmıştır. Son nizâmnâme yeri geldikçe günümüzle kıyaslanarak incelenmiştir. Söz konusu nizâmnâmelere geçilmeden önce nizâmnâmelere adını veren tevcîh-i cihât terkinin ne anlama geldiği kısaca şöyle ifade edilebilir.

3. TEVCİH-İ CİHÂT

Tevcîh, sözlükte yüzü bir cihete çevirme, doğrultma, mana verme, tefsir etme, rütbe verme⁵, cihet (çoğulu cihât) ise, Evkâfça olan vazife, maaş manalarına gelmektedir.⁶ Terim olarak tevcîh-i cihât ise, vakıfların çeşitli dinî, sosyal ve kültürel hizmetlerini sürdürebilmeleri için tahsis edilmiş olan görevlere

⁵ Şemseddin Sami, “Tevcîh”, *Şâmûs-i Türkî*, İstanbul 1989, 448.

⁶ Şemseddin Sami, “Cihet”, *Şâmûs-i Türkî*, 489.

verilen addır.⁷ Osmanlı Dönemi ve hatta cumhuriyetin ilk yıllarında din hizmetlerindeki görevlerin günümüze kıyasla oldukça çeşitli olduğu söylenebilir. Günümüzde din hizmetlerini yürütenlerin görev taksimlerine baktığımızda, bu alanda imamlık, hatiplik, müezzinlik, vâzlik, müftülük, Kur'ân Kursu Öğreticiliği gibi görevleri sayarken, Osmanlı Döneminde bu görevlere ek olarak cüzhânlık⁸, devirhânlık⁹, sûrehânlık¹⁰, aşırhânlık¹¹, Buharihânlık¹², Mesnevîhânlık¹³, ferrâşlık¹⁴, türbedârlık¹⁵ vb. görevler de sayılabilir.

Geçmişte yukarıda zikredilen görevleri alanlara ise, “erbâb-ı cihât” veya “ashâb-ı cihât”, şeklinde isimler verilmekteydi. Bu cihetler ise ilmî ve bedenî olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. İmâmet, hitâbet, vâzlik, dersiâmlık, tedrîs, cibâyet¹⁶, kitâbet gibi ilmî yeterlik isteyenlere “cihât-ı ilmiyye”; kayımlık¹⁷, türbedârlık, ferrâşlık gibi bedenî çalışmaya bağlı olanlara da “cihât-ı bedeniyye” adı verilmekteydi. Cihetlerin tevcihi, verilecek kimselerin tesbiti vakfiyedeki esaslara göre ya “bi'l-meşrûtiyet” (şarta bağlı) veya “bilâ-meşrûtiyet” (şartsız) olmak üzere iki şekilde gerçekleşirdi. Şartlı cihetler özellikle daha çok vakıf cihetlerinde görülen durumlardandı.¹⁸ Bu durum, vakıf kurucularının bizzat kendilerinden sonra zâviyelerine sırasıyla oğullarının, torunlarının ve oğullarının torunlarının ve nihayet nesil tükenince kendi tarîkatlarından bir

⁷ Mehmet İpşirli, “Cihet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.7 (Ankara: TDV Yay., 1993), 546.

⁸ Cüzhân: Osmanlı Dönemi'nde vakit namazlarından önce bir cüz Kur'ân-ı Kerîm okumakla görevlilere verilen addır.

⁹ Devirhân: Cuma veya belirlenen herhangi bir gün öğle namazından önce Mülk suresi veya başka bir sure okuyan görevliye verilen addır.

¹⁰ Sûrehân: Kur'ân-ı Kerîm'den belirli sureleri okumakla görevli kimseye verilen addır.

¹¹ Aşırhân: Kur'ân-ı Kerîm'den en az on ayet okumakla görevli kimseye verilen addır.

¹² Buharihân: Cami ve vakıflarda Sahih-i Buhari okumakla görevli kimseye verilen addır.

¹³ Mesnevîhân: Meşnevî'yi okuyan, nâdiren tegannî eden ve şerh mahiyetinde birtakım açıklamalarda bulunanlara kimselere verilen addır.

¹⁴ Ferrâş: Cami, mescid, imaret gibi müesseselerin temizliğini sağlamak ve kilim, halı ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle vazifeli olan kişiler hakkında kullanılır bir tabirdir.

¹⁵ Türbedâr: Türbenin her türlü hizmetini gören kimseye verilen addır.

¹⁶ Genelde vergilerin toplanması; özelde ise zekâtların toplanması işi.

¹⁷ Cami-i şerif hizmetçisi, Şemseddin Sami, “Kayım”, *Şâmûs-i Türkî*, 1132.

¹⁸ İpşirli, “Cihet”, 547-548.

dervişin şeyh olmasını şart koşmalarından kaynaklanan bir zorunluluktur.¹⁹ Bununla beraber, vakfiyelerde cihet tevcih edilecek kişiler için liyakat ve dürüstlük şartının arandığını da görülmektedir.

Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı'da bir vakfın ya da caminin ilgili görevine şu şekilde başvurulmaktaydı. İstanbul'da bulunan bir tekke, zâviye, cami gibi çeşitli sebeplerle boşa bulunan görevlere tâlip olan kişiler, ya doğrudan Meclis'e veya Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne ya da Şeyhu'l-İslâmlık'a başvururlardı. Taşra ise bir cihet boş olduğunda, o cihete tâlip olan kişi ya da kişiler, bulunduğu yerin Mahkeme-i Şer'îyye'sine ya da varsa mahallî Meclis idaresine başvurmaktaydı. Başvuran kişilerin ehliyet ve liyakati tespit edildikten sonra ilgili makam tarafından gereği yerine getirilmekteydi.²⁰ Özellikle taşralarda mahalle halkının ve cemaatin atama ve görevlendirmelerde etkisinin olduğu görülmektedir.²¹

Daha önce zikrolunduğu üzere, Osmanlı Dönemi'nde din hizmetleri alanındaki bu görev çeşitliliği bir yandan dinî hizmetlerin görülmesinde bir kolaylık sağlarken, diğer taraftan da bu alanı suiistimale açık hale getirmekteydi. Görev çeşitliliğin fazla olması bu alanda kontrolü zorlaştırmakta ve bunun sonunda bu görevlerden haksız kazanç sağlayan bir zümrenin ortaya çıkmasına neden olmaktaydı. Özellikle, hanedan mensuplarına ait vakıflarda çok sayıda cihet yer almaktaydı. Vakfın harcamalardan arta kalan gelirlerinin cihet tahsisi olarak ayrılması "zevâid-i horan" adı verilen ve sözde "duâgû" vazifesi altında hiç iş yapmamasına rağmen hatırı sayılır ölçüde gelir sahibi olan bir zümrenin doğmasına yol açmaktaydı.²² Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere şartlı cihetlerde, ilgili kişinin vefatında görevi devralacak oğlunun küçük yaşta olması ya da görevi yerine getirmek konusunda yetersiz olması gibi durumlar sebebiyle de

¹⁹ Bahaeddin Yıldız, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'de Vakıf Müessesesi* (Ankara, 2003), 222-223.

²⁰ Ekrem Özer, "Osmanlı'da Tekke ve Tarikat İslahatları-II. Mahmut Dönemi ve Sonrası" (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2007), 139-140.

²¹ Ertan Gökmen, "Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerinin Göreve Atanma ve Görevden Alınması (Manisa-Demirci Örneği (1690-1830))", *Diyanet İlmî Dergi* 42, sy. 4 (Ekim-Kasım-Aralık 2006): 111.

²² İpşirli, "Cihet", 547-548.

bazı olumsuzluklar yaşanabilmekteydi. Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri ile bu tür olumsuzlukların önünün alınması hedeflenmiştir.²³

Bu nizâmnâmelerle birlikte görevlere ehil olanların atanması için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle 1870 Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi ile cihetler şartlı ve şartsız olmak üzere iki kısımda ele alınmaya başlanmıştır. Buna göre, “bilâ-meşrûtiyet” (şartsız) cihetlerde bir cihet boşalırsa, cihet sahibinin ehil olan oğluna veya zaruret halinde dışarıdan birisine verilmesi, küçük veya ehil olmayan evlâda cihet verilmemesi, hizmeti gereksiz olan cihetlerin kimseye verilmemesi, müderrislik, hitâbet, imâmet gibi ilmî cihetlerin birden fazla müracaat olursa imtihanla verilmesi, kayyımlik, ferrâşlık gibi bedenî cihetler için ise bedenen güçlü olanların seçilmesi hedeflenmiştir. Meşrutiyet üzere kullanılan cihetlerde diğer bir ifade ile şartlı cihetlerde ise vakfiyede belirlenen şartlara ve eski uygulamalara uyulmasının esas olması hususu benimsenmiştir. Cihetlerin ikiye, üçe bölünebileceği ve gerektiğinde cihetlerden el çektirilebileceği gibi hususlar da bu nizâmnâmede yer alan diğer düzenlemeler arasında yer almıştır.²⁴

4. TEVCİH-İ CİHÂT NİZAMNÂMELERİ

Cihet olarak isimlendirilen imamlik, hatiplik, vâizlik, Buharihânlik, ferrâşlık, türbedârlik, gibi görevlerin hangi usul ve şartlarda kimlere verileceğine dair esasların belirlendiği yasal bir düzenleme olan Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmelerinin ilki Hicrî 8 Zilkade 1286 (Miladî 9 Şubat 1870) tarihinde yapılmıştır.²⁵ 1873 yılında bu nizâmnâmede bazı değişikliklere gidilerek Hicrî 10 Safer 1290 / Rumi 26 Mart 1289 (Miladî 9 Nisan 1873) tarihinde ikinci bir nizâmnâme yayınlanmıştır. Daha sonra aynı yıl bu nizâmnâmeye ek olarak Hicrî 9 Rebiülahir 1290 (Miladî 6 Haziran 1873) tarihli ve “Tevcîhât-ı Cihât ve Müteferriatı Hakında Talimattır” başlıklı talimatname yayınlanmıştır.²⁶ Bu talimatnamenin ekinde de cihet tevcihinde uygulanacak harçların miktarları belirtilmiştir.²⁷ Bu

²³ Zeki Salih Zengin, “Osmanlılar Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17, sy. 1 (2008): 381-383.

²⁴ *Düstûr*, Birinci Tertip, 2: 177-179.

²⁵ *Düstûr*, Birinci Tertip, 2: 177-179.

²⁶ *Düstûr*, Birinci Tertip, 3: 500-507.

²⁷ *Düstûr*, Birinci Tertip, 3: 507-509.

harç tarifesi Hicrî 12 Safer 1301 / Rumi 1 Kanunusani 1299²⁸ (Miladî 13 Aralık 1883) tarihinde, giriş kısmında “*Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ile Memâlik-i Mahruse-i Şahane’de vaki cevâmi’ ve mesâcid ve hayrât-ı saire cihâtının hin-i tevcîhâtında ve hususât-ı sairesinde Mahkeme-i Teftiş’ten verilecek ilâmât ve vesâik-i şer’iyye ve Cihât Kalemî için alınması lazım gelen harç kararnamesidir*” başlığı ile daha detaylı olarak 33 madde halinde yayınlanmıştır.²⁹ Cihetlerin tevcîhi hususundaki en son ve kapsamlı düzenleme ise, 12 Ramazan 1331 / 5 Ağustos 1913 tarihli Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi ile gerçekleştirilmiştir.³⁰ Son nizâmnâmenin bazı hükümleri cumhuriyetin ilk yıllarında da geçerliliğini korumuş ve daha sonra yapılan yasal düzenlemelerle yürürlükten kaldırılmıştır. Bu hususların açıkça görülebilmesi için, ilk iki nizâmnâme okuyucunun daha rahat takip edebilmesi adına konularına göre karşılaştırılarak bir arada ele alınmış, daha sonra 1913 Nizâmnâme’si ise okuyucunun nizâmnâmeyi müstakil olarak görebilmesi için tek olarak değerlendirilmiştir.

4.1. 1870 ve 1873 Tarihli Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri

Her yasal düzenlemenin belirli ihtiyaçları karşılamak, muhtemel sorun ve anlaşmazlıkların önüne geçmek için yapıldığını kabul edersek, Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri için de aynısını söylemek mümkündür. Bu bakımdan Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri esas olarak, cihetin nasıl el değiştirileceği üzerine inşa edilmiştir denilebilir. Bunun yanında her suretle liyakat ve ehliyet şartının da zikredildiğini belirtmek yerinde olacaktır.

1870 Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi, 8 Zilkade 1286 / 9 Şubat 1870 yılında on beş madde olarak yürürlüğe girmiştir. İkinci Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi ise, birinci nizâmnâmeden üç yıl sonra, 1870 Nizâmnâmesi’nde bazı değişiklikler yapmak ve eksiklikleri gidermek için 10 Safer 1290/ 9 Nisan 1873 yılında on altı madde olarak yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu maddelerden bir kısmı, bir önceki nizâmnâmenin birebir aynısı iken, bazı maddelere ise eklemeler yapılmıştır. Genel manada 1870 Nizâmnâmesi’ndeki ana hatların korunduğu söylenebilir. 1870 Nizâmnâmesi ile 1873 Nizâmnâmesi arasındaki en temel fark,

²⁸ Tarih çevirme kılavuzunda, Hicrî 12 Safer 1301 tarihinin karşılığı, Rumi olarak 1 Kanunuevvel 1299 yazmasına karşın, belgenin orijinalinde 1 Kanunusani 1299 olarak yazmaktadır.

²⁹ *Düstûr*, Birinci Tertip, Zeyl/4: 124-131.

³⁰ *Düstûr*, İkinci Tertip, 5: 608-617; BOA, DUİT, 20/53 (7. Belge).

1873 Nizâmnâmesi'nde cihet sahibinin vefatı halinde söz konusu cihetin küçük yaştaki oğluna da tevcih edilebileceği yönündeki düzenlemedir. 1873 Nizâmnâmesi'nin yedi maddesi, 1870 nizâmnâmesindeki bazı maddeler (6, 7, 8, 9, 11, 14 ve 15. maddeler) ile birebir aynıdır.³¹

Nizâmnâmelerde ele alınan temel konular şu şekilde ifade edilebilir.

4.1.1. Cihetlerin Babadan Oğula Tevcihinin Düzenlenmesi

Bu konu, 1870 ve 1873 Nizâmnâmeleri'nin ilk iki maddesinde düzenlenmiştir. İki nizâmnâmeye göz attığımızda, 1873 nizâmnâmesinin 1870 nizâmnâmesinin uygulamaya geçmesinde karşılaşılan problemleri ortadan kaldırmak için yapıldığını söylemek mümkündür.

1870 Nizâmnâmesi'nin ilk maddesi cihetin babadan oğula nasıl geçeceğinin düzenlenmesi ile ilgilidir. Buna göre ilk madde, eğer cihet tevcihinde herhangi bir vakıf şartı yoksa sahibinin vefatı sonucunda boşalan cihetin, eğer cihete konu olan görev hakkında ehliyet ve liyakati varsa ilk olarak müteveffanın oğluna verileceğini yasal olarak düzenlemiştir. Eğer birden fazla evladi varsa, cihet büyük olana tevcih edilecektir. Ancak vefat eden kişinin oğlunun olmaması ya da oğullarının bu görevi ifaya ehliyet ve liyakatlerinin olmaması durumunda ise, söz konusu cihet hariçten ehliyet ve liyakat sahibi birisine verilebilecektir.

Burada cihetin babadan oğula geçmesi hakkında şöyle bir değerlendirme yapılabilir. 1870 Tecihi-i Cihât Nizâmnâmesinin birinci maddesine bakıldığında ilk akla gelen şey, nizâmnâmenin sanki cihet tevcihinin babadan oğula geçmesi üzerine düzenlendiğidir. Ancak biraz düşünüldüğünde, bunun “sosyal güvenlik” düşünülerek yapılan bir düzenleme olduğu söylenebilir. Zira görevin evlada geçmesi için, ancak babanın vefat etmesi gerekmektedir. Babanın ortalama bir yaşta evlenip, ortalama bir yaşta çocuk sahibi olması ve ortalama bir yaşam sürmesi durumunda, evlatları çoktan iş gücü sahibi olması gereken yaşa geldi-

³¹ Ancak madde numaralarında farklılıklar mevcuttur. Şöyle ki, 1870 Nizâmnâmesinin altıncı maddesi, 1873 Nizâmnâmesi'nde yedinci madde, yedinci maddesi sekizinci madde, sekizinci maddesi dokuzuncu madde, dokuzuncu maddesi onuncu madde, on birinci maddesi on ikinci madde, on dördüncü maddesi on beşinci madde, on beşinci maddesi de on altıncı madde olarak 1873 Nizâmnâmesi'nde kendisine yer bulmuştur. Bu sebeple söz konusu maddeler burada tekrar değerlendirilmemiştir.

ğinden zaten bir iş güç sahibi olmuş olacaktıdır. Ancak yaşı gelmesine rağmen henüz bir türlü iş güç sahibi olamayıp babasının eline bakanların durumu ise burada önem kazanmaktadır. Babasının vefatı üzerine maddi anlamda çok müşkil durumda kalınabilecek bu durumda, Osmanlı'nın bu sisteminin adeta bir sosyal güvence oluşturduğu söylenebilir. Zira bu madde boşalan yeni göreve eğer açılan imtihanında başarı gösterir ise, vefat eden kişinin oğlunun geçmesini öngörmektedir. Aksi bir durumda, vefat eden kişinin ailesi gerçekten zor durumda kalabilirdi.

1870 Nizâmnâmesi'nin bu şekilde cihet tevcihinin babadan oğula geçmesini sıkı bir yasal güvence altına almasının nedenlerinden birisi de cihet tevcihlerinde yapılan usulsüzlükler ve haksızlıkların önüne geçilmek istenmesidir. Zira ölen kişinin kardeşleri arasında bu görevlendirmelerde usulsüzlük yapıldığına, ölen kişinin küçük oğluna görev verilmeyerek (bu tür durumlarda küçük çocuk büyüyüp görevi yapabilecek ehliyete sahip oluncaya kadar yerine bir vekil tayin edilirdi) zulüm edildiğine, vakıf müteveli heyetinin cihet sahibine haksızlık yaptığına dair mahkeme kayıtlarına rastlamak mümkündür. Bu tür durumlarda, mahalle sakinleri ve cemaat haksızlık yapan kişiyi mahkemeye şikâyet ederek görevin asıl sahibine verilmesi hususunda şikâyette bulunmuşlardır.³² Bununla beraber artık günümüzde pek anlamlı olmayan babadan oğula cihet tevcihi uygulamasının uzun yıllar devam etmesinin din hizmetleri adına ne gibi faydalar sağladığı ya da mahsurlar taşıdığı, toplum içinde nasıl bu kadar uzun süre uygulanabildiği, bu uygulamanın günümüzle kıyaslanması gibi konuların da daha kapsamlı bir şekilde araştırılması bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için faydalı olabilir.

1873 Nizâmnâmesi'nin birinci maddesi 1870 Nizâmnâmesi'nin birinci maddesi ile karşılaştırıldığında ise, yeni nizâmnâmede aynı madde üzerinde bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir. 1870 Nizâmnâmesi'nde, bu maddede cihetin babadan oğula geçme şartları zikredilirken, vakıf şartına bağlı cihetler bu düzenlemenin dışında tutulmuştu. Bu nizâmnâmede ise, şartlı vakıf cihetlerinin yanında Dersaadet'te bulunan Buhari ve Şifa-i Şerif ve Dersiye cihetleri de aynı şekilde bu düzenlemenin dışında tutulmuştur. Bunun haricindeki diğer

³² Gökmen, "Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerinin Göreve Atanma ve Görevden Alınması (Manisa-Demirci Örneği (1690-1830))", 116-118.

değişiklik ise, cihet sahibinin vefatı halinde 1870 Nizâmnâmesi'nde küçük yaş-taki erkek evladına verilmeyen cihetlerin, bu nizâmnâme ile verilir hale gelme-sidir. Buna göre, cihet sahibinin vefatı halinde, söz konusu cihet öncelikle ehli-yet ve liyakati varsa büyük olan oğluna, eğer birden fazla büyük yaşta oğlu varsa ve hepsi bu görevi yerine getirebilecek ehliyetle ise en büyüğüne, eğer büyük yaştaki oğulları bu görevi yerine getiremeyecek durumda ise küçük yaştaki oğluna, küçük yaşta birden fazla oğlu var ise de en büyüğüne söz konu-su cihetin tevcîh edileceği ifade edilmektedir. Müteveffanın bir oğlu yoksa ya da oğulları bu işe ehliyetli değilse, o zaman söz konusu cihetin hariçten ehliyet ve liyakat sahibi olan birisine tevcîh edileceği belirtilmektedir.

1870 Nizâmnâmesi, tevcîhin babadan büyük oğula geçmesini bazı şartla-ra bağlamakla birlikte nizâmnâmenin ikinci maddesi bununla ilgili sert bir düzenleme getirmektedir. Buna göre ikinci maddede, tevcîh ne şartla olursun, küçük evlada veya görevi ifa konusunda muktedir olmayanlara verilmeyecek-tir, denmektedir. Bu madde, 1873 Nizâmnâmesi ile birlikte kaldırılmıştır. Yeni nizâmnâmenin tamamen bu maddenin kaldırılmasından kaynaklanan boşlukla-rı doldurmak için düzenlendiği söylenebilir.

1873 Nizâmnâmesi'nin ikinci maddesi, yukarıda belirtildiği üzere 1870 Nizâmnâmesi ile tam tersi bir durumu düzenlemektedir. Bir önceki nizâmnâmenin ikinci maddesi, hiçbir şekilde yaşı küçük olan oğula herhangi bir cihet tevcîhini öngörmezken, bu nizâmnâmede değişikliğe gidilerek yaşı küçük olan oğula da cihet tevcîhi yapılabileceği ifade edilmiştir. Buna göre, üzerinde birden fazla cihet bulunan ve sadece bir küçük oğlu bulunan bir kişi eğer vefat ederse, söz konusu cihetler, hepsini birden bir kişinin yapması mümkün cihetler ise hepsi küçük olan oğula, değil ise onun için en faydalısı ona, diğer cihetler ise hariçten ehil olanlara tevcîh edilir, şeklinde düzenlen-miştir. Bu düzenlemenin elbette, o günün şartlarında toplumsal bir zaruretten kaynaklandığı söylenebilir. Zira baba vefat ettiğinde geride kalan büyük oğlu yoksa hanımı ve küçük oğlunun maddi bir zorluk çekebilecekleri tahmin edile-bilecek bir durumdur. 1873 Nizâmnâme'si büyük oranda aşağıda değinilen maddelerde de görüleceği üzere söz konusu cihetin hangi şartlarda kişinin yaşı küçük olan oğluna verileceğini, yaşı küçük olan kişinin yerine kimin nasıl görev yapacağını ve bu durumun ne kadar devam edeceğini düzenlemektedir. Bura-

daki durum, sosyal güvenlik endişesinden kaynaklanmış bir düzenleme olduğu intibamı uyandırmaktadır.

4.1.2. Bir Kişinin Birden Fazla Görevi Yerine Getirebilmesinin Düzenlenmesi

Bu konu, 1870 Nizâmnâmesi'nin üçüncü, dördüncü ve beşinci maddelerinde düzenlenmiştir. 1873 Nizâmnâmesi'nde ise bu konu, üçüncü ve altıncı maddeler arasında düzenlenmiştir.

1870 Nizâmnâmesi'nin üçüncü, dördüncü ve beşinci maddelerinin bu hususta, bir kişinin şahsında birden fazla cihet bulundurmamasına yönelik bir önlem mahiyetinde olduğu söylenebilir. Söz konusu maddeler, eğer ölen kişinin şahsında aynı anda yürütülebilecek cihetler varsa, bunların hepsini eğer oğlu reşit ve ehilse oğluna, oğlu bunların hepsini yapmaya ehil değilse sadece ehil oldukları görevleri oğluna, diğer cihetlerin ise hariçten ehil olanlara tevcih edilmesini karara bağlamaktadır.

1870 Nizâmnâmesi'nin dördüncü maddesi ise, vefat eden kimsenin birden fazla reşit oğlu varsa cihetlerin nasıl tevcih edileceğini karara bağlamaktadır. Buna göre, uhdesinde birden fazla cihet bulunup vefat eden kimsenin, bu görevleri ifa edecek ehliyet ve liyakata sahip birden fazla reşit evladı varsa, bu durumda söz konusu cihetler kura ile aralarında taksim edilecektir. Eğer yaşça reşit olan evlatları içinde bu görevlerden sadece birini yapmaya muktedir olan varsa, bu cihet o evladına tevcih edilip, diğer cihetler geride kalan evlatlarına yine kura ile tevcih edilecektir. Bu cihetleri yapmaya hiçbir evladı muktedir değilse, söz konusu cihetler dışarıdan bu görevleri yerine getirebilecek birisine tevcih edilecektir, denmektedir.

Beşinci maddede ise, vefat eden kişinin uhdesinde aynı anda yürütülmesi mümkün olmayan cihetlerin olması durumunda nasıl bir yol izleneceğini hükme bağlamaktadır. Böyle bir durumda, yukarıda belirtildiği üzere öncelikle kardeşler arasında kuraya başvurulacağı belirtilmektedir. Ancak bu görevleri yerine getirmeye muktedir sadece bir evladın olması durumunda ise (eğer vefat eden kimseden kalan aynı anda yürütülmesi mümkün olmayan birden fazla cihet varsa) bir arada yürütülmesi mümkün olan cihetler ehil ve müstahak olan oğluna verilerek, diğer cihetlerin ise hariçten liyakati olanlara tevcih olunacağı belirtilmektedir.

1873 Nizâmnâmesi ise bu maddeleri yaşça reşit olmayan küçük olan evlada da paylaştıracak şekilde düzenlemektedir. Buna göre, 1873 Nizâmnâmesi'nin üçüncü maddesi üzerinde birden fazla cihet olanların vefatı halinde, cihetlerin geride kalan tüm oğulları arasında nasıl paylaştırılacağını düzenlemektedir. Buna göre, vefat eden kişinin reşit yaşta bir oğlu yoksa söz konusu cihetler kura ile küçük oğulları arasında pay edilir. Birden fazla küçük oğlu ve bir tane de büyük oğlu varsa, büyük oğlunun ehil olduğu cihet ona tevcih edilerek, diğer cihetler küçük evlatlarına tevcih edilir. Büyük oğlunun herhangi bir cihete ehliyeti yoksa bütün cihetler küçük oğulları arasında pay edilir, denmektedir.

1873 Nizâmnâmesi'nin dördüncü maddesi ise, birden fazla küçük ve büyük evladı olarak vefat edenlerin cihetlerinin uhdelerinde birden fazla cihet varsa bunların nasıl tevcih edileceğini düzenlemektedir. Bu maddenin 1870 Nizâmnâmesinin dördüncü maddesinden farkı küçük evlada da cihetten pay vermesidir. Buna göre, eğer vefat edenin birden fazla oğlu ve üzerinde birden fazla cihet varsa, bütün büyük evlatları söz konusu cihetlerin yerine getirilmesinde ehliyet sahibi ise, bu cihetler aralarında kura ile tevcih olunur. Bunun haricinde bir cihet kalırsa, o da küçük oğluna tevcih edilir. Büyük evlatları sadece bazı cihetlere ehliyetli iseler, bu durumda ehliyet sahibi oldukları cihet yaşça en büyük olana verilip, diğer cihetler yaşı küçük olan kardeşlerine pay edilir. Aynı şekilde, sadece bir büyük oğlu belli cihetlere ehliyetli ise, söz konusu cihet ona verilerek diğerleri küçük kardeşine tevcih edilir. Ehliyet sahibi olmayan büyük oğula cihet asla tevcih edilmez, denmektedir.

1873 Nizâmnâmesi'nin beşinci maddesi ise, pederinden kendisine cihet kalanların vefatları halinde söz konusu cihetlerin kimlere nasıl tevcih edileceğini düzenlemektedir. Bu husus, 1870 Nizâmnâmesi'nde hiç konu edilmemektedir. Muhtemel geçen süre zarfında yaşanılmış bazı vakalar, 1873 yılında bu konunun da düzenlemesine sebep olmuştur, denilebilir. Bu madde, daha çok uhdesinde cihet bulunanların küçük yaşta vefat etmeleri durumunda söz konusu cihetlerin kimlere nasıl tevcih edileceğini konu edinmektedir. Buna göre bu durumdaki kişi vefat ederse, üzerindeki cihet öncelikle büyük kardeşine, büyük kardeşleri birden fazla ve ciheti yerine getirmekte aynı ehliyete sahipse en büyüğüne tevcih olunur, denmektedir. Büyük kardeşi bulunmadığında ise varsa küçük kardeşlerden en büyüğüne ya da tek küçük kardeşi varsa ona tevcih

olunacağı ifade edilmiştir. Küçük ya da büyük kardeşi olmadığı ya da büyük kardeşlerinin hiçbirisi söz konusu cihetin ifasında ehliyet ve liyakat sahibi değilse, bu durumda söz konusu cihetin birinci maddenin ahkâmına göre tevcih edileceği, başka bir deyişle önce müteveffanın varsa ve ehilse evladına, yoksa hariçten ehil ve erbabına tevcih olunacağı belirtilmiştir. Ancak bu maddenin hükmü sadece ana-baba bir ve baba bir kardeşler için geçerli kılınmıştır. Anne bir kardeşler için bu maddenin hükmü geçerli değildir. Aynı şekilde bir kimse- nin üzerindeki cihet babasından intikal etmiş değil de, başka bir şekilde tevcih edilmişse bu durumda da vefat edenler hakkında bu madde değil, birinci madde ahkâmı uygulanacaktır, denmektedir.

Nizâmnâmenin altıncı maddesi, daha önceki nizâmnâmede yer almayan küçük evlada nasıl cihet tevcih edileceğini ve vekâlet ile nasıl görev yapılacağı hususlarını düzenlemektedir. Çünkü yaşça küçükten kasıt, bu görevleri yerine getiremeyecek kadar küçük yaşta olunmasıdır. Bu durumda bu görevlerin kim-lerin nasıl yerine getirebileceği bu madde ile düzenlenmiştir. Bu durum, 1873 Nizâmnâmesi ile birlikte gelen yeniliklerden birisidir. Buna göre, eğer küçük yaştaki bir çocuğa cihet tevcih edilirse, bunun ilk şartı bu görevi yerine hakkıyla yerine getirebilecek bir vekil bulunmasıdır. Bu şart yerine getirilmediği sürece cihet tevcihi yapılmayacağı ifade edilmektedir. Bu vekâlet süresi de söz konusu küçük çocuğun, yirmi yaşına gelinceye kadar devam edebilecektir. Eğer, 20 yaşına gelinceye kadar uhdesinde bulunan cihetin hizmetini ifaya iktidar olamazsa ya da bu yaşa gelmeden önce vefat ederse ve erkek kardeşi de yok ise, söz konusu cihetin, o anda vekâlet etmekte olan kimseye asaleten tevcih edileceği belirtilmektedir. Ancak müderrislik ciheti bunun dışında tutulmuştur. Buna göre, uhdesinde müderrislik ciheti bulunan küçük evlat, 20 yaşına geldiğinde müderrislik için hala tahsilde bulunuyor ise, kendisine tahsilini bitirinceye kadar münasip bir müddet daha verilmesi hükme bağlanmıştır.

4.1.3. Kişinin Üzerinde Birden Fazla Cihet Olmasının Zorlaştırılması ve Âtıl Olan Cihetlerin İptal Edilmesi

1870 Nizâmnâmesi'nin bu hususu düzenleyen altıncı ve yedinci maddeleri ile 1873 Nizâmnâmesi'nin bu hususu konu edinen yedinci ve sekizinci maddeleri birebir aynıdır.

1870 Nizâmnâmesi'nin altıncı maddesi ile 1873 Nizâmnâmesi'nin yedinci maddesi, birden fazla cihetin tek elde toplanılmasına engel olunmasını hükme bağlamıştır. Buna göre söz konusu madde, birden fazla cihetin bir kimsede bulunamayacağına kesin bir hüküm getirerek, birinin hizmeti diğerinin hizmetini hakıyla yapmaya engel olan cihetlerin bir arada bulunamayacağını karara bağlamaktadır. Bu madde ile uhdesinde birden fazla cihet bulundurup haksız kazanç sağlayanların engellenmesi ve önünün kesilmesi hedeflenmiştir, denilebilir.

Diğer madde ise (1870 Nizâmnâmesi'nin yedinci ve 1873 Nizâmnâmesi'nin sekizinci maddesi), artık herhangi bir görev alanı kalmayan cihetlerden para kazanılmasının önünü kesmek için âtil ve metruk olan cihetlerin kimseye tevcih edilmeyeceğini belirterek kaldırdığını beyan etmektedir.

4.1.4. Cihetlerin Tevcihinde Ehliyet ve Liyakat Şartının Aranması

1870 Nizâmnâmesi'nin bu hususu düzenleyen sekizinci ve dokuzuncu maddeleri ile 1873 Nizâmnâmesi'nin bu hususu konu edinen dokuzuncu ve onuncu maddeleri birebir aynı iken; 1870 Nizâmnâmesi'nin onuncu maddesi ile 1873 Nizâmnâmesi'nin onuncu birinci maddesi lafzen aynı olmasa da mana olarak birbirinin aynısıdır.

Bu maddeler, yukarıda zikredilen ehliyet ve liyakatin nasıl belirleneceğini ve bunun hangi cihetler için geçerli olduğunu açıklamaktadır. Buna göre, dokuzuncu maddede eğer cihet şartlı bir cihetse, vakıf şartı neyi gerektiriyorsa ona ve teamüllere göre hareket edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Sekizinci maddede ise, şarta bağlı olmayan cihetlerde eğer cihetler imamlık, müderrislik gibi ilmî bir altyapı gerektiriyorsa imtihan ile eğer kayımlık, ferrâşlık gibi cihetlerden ise bedenlen güçlü ve kuvvetli olanların görevlendirileceği belirtilmektedir. Burada dikkatimizi çeken bir husus ise, cihet tevcihlerinde "imtihan" lafzının geçmesidir. Ancak bu imtihanın nasıl, kimler tarafından yapılacağı, hangi tür sorular sorulacağına dair hiçbir açıklama zikredilmemiştir. İmtihanın usul ve kaidelerinin nasıl olacağı ile ilgili bilgiler, 1913 Tevcih-i Cihât Nizâmnâmesi'nin 27 ile 45 maddeleri arasında ve "İmtihanların Suret-i İcrası ve Teferruatı" başlığı altında müstakil olarak ele alınmıştır. Bu başlığa çalışmanın ileriki bölümlerinde yer verilmiştir.

1870 Nizâmnâmesi'nin onuncu maddesi ve 1873 Nizâmnâmesi'nin on birinci maddesinde ise, vefat eden cihet sahibi kişinin eğer evladı ya da ehil evladı yoksa cihetin kime tevcih edileceğini düzenlemektedir. Buna göre, söz konusu cihete müracaat eden talipliler arasından en ehliyetlisinin seçileceği; ancak talipliler arasında ehliyet hususunda eşitlik varsa bu durumda, önceliğin ölen cihet sahibinin yakınının, sonra uhdesinde başkaca bir cihet bulunmayanın ve son olarak da hali fakir olanın olacağı ifade edilmektedir. Sayılan bu hususlarda da eşitlik olması durumunda, cihetin kura ile tevcih edileceği belirtilmektedir.

İki madde arasındaki lafzî farklılık sadece maddenin baş tarafı ile sınırlıdır. 1870 Nizâmnâmesi'nde evladı olmayan veya evladı bu işlere ehil olmadığı halde vefat edenlerden arda gelen cihetlerin tevcihinde nasıl yol izleneceği beyan edilirken, 1873 Nizâmnâmesi'nde ise buna gerek duyulmayıp maddenin kapsamı genişleterek hariçten ehil ve erbabına tevcihi lazım gelen cihetlerde nasıl bir yol izleneceği ifade edilmiştir.

4.1.5. Aynı Cihetin Birden Fazla Kişiyeye Verilmesinin Önlenmesi

1870 Nizâmnâmesi'nin on birinci ve on ikinci maddeleri ile 1873 Nizâmnâmesi'nin on iki ve on üçüncü maddeleri ise tevcihlerin birden fazla kişiyeye bölünemeyeceği ile ilgilidir. Bu maddelerin 1870 Nizâmnâmesi'nin on birinci maddesi ile 1873 Nizâmnâmesi'nin on ikinci maddesi birbirinin aynıdır.

Buna göre bu husus, söz konusu maddelerde, bundan sonra herhangi bir cihetin birden fazla kişiyeye bölüştürülemeyeceği şeklinde karara bağlanmaktadır.

1870 Nizâmnâmesi'nin on ikinci maddesine göre, eğer bu hükümden önce bölüşülmüş bir cihet var ise de, cihet sahibinin vefatı halinde söz konusu cihetler vefat edenin oğluna değil, eğer ehliyet ve liyakat sahibi iseler bu cihette payı olan diğer kimselere kura ile tevcih edileceği; bu kimselerin söz konusu cihetin yerine getirilmesinde ehliyet sahibi olmamaları halinde de, bu cihetlerin ellerinden alınarak hepsinin birden, varsa ölen kişinin oğluna yoksa da hariçten ehil olan birisine tevcih edileceği zikredilmektedir.

1873 Nizâmnâmesi'nin on üçüncü maddesinde ise küçük ekler yapılarak söz konusu madde yeniden düzenlenmiştir. 1870 Nizâmnâmesi'nin on ikinci maddesine göre, uhdesinde bölünmüş cihet olan kişinin vefatı halinde söz ko-

nusu cihetler, cihetin diğer şeriklerine tevcih edilir denilirken, 1873 nizâmnâmesinde söz konusu bölünmüş cihetlerin de bir hak olarak evlatlarına tevcih edileceğini belirtilmektedir. Eğer uhdesinde bu şekilde cihet sahibi bulunan kişinin evladı yok ya da evladı bu cihetin ifasında ehliyet sahibi değil ise, bu cihette payı olan diğer kimselerden ehliyet ve liyakat sahibi olanlara kura ile tevcih edileceği; bu kimseler de söz konusu cihetin yerine getirilmesinde ehliyet sahibi değil ise, bu cihetlerin ellerinden alınarak hepsinin birden hariçten ehil olan birisine tevcih edileceği ifade edilmektedir. Bununla beraber, bölünmüş cihetlerin gelirleri eğer yeterli miktarda ise ve başka kimselere tevcih edilmesinde menfaat olduğuna karar verilirse, bu durumda söz konusu cihetlerin yine ayrı ayrı kimselere verilmesinin söz konusu olabileceği, yine bu madde ile düzenlenmiştir.

4.1.6. Kasr-ı Yed Hususunun Düzenlemesi

Kasr-ı yed, vakıf teşkilâtlarında veya cihet tevcihlerinde, hak sahiplerinin üzerlerinde bulunan vazife ile cihetleri başka bir kimseye devretmeleri usulüdür. 1870 Nizâmnâmesi'nin on üçüncü maddesi ile 1873 Nizâmnâmesi'nin on dördüncü maddesi kasr-ı yed ile alakalıdır. Bu maddeler ile cihet tevcihlerinde kasr-ı yed uygulamasının nasıl yapılacağı düzenlenmektedir. Buna göre, bir cihetin bir hissesine sahip olan kimse, bu hissesini sadece ehil ve diğer müşterikine kasr-ı yed edebilecek, hariçten kimseye bu cihetleri veremeyecektir. 1873 Nizâmnâmesi'nde, 1870 Nizâmnâmesi'ne kıyasla bir cümle daha ilave edilerek söz konusu madde genişletilmiştir. Buna göre 1870 Nizâmnâmesinde, bir cihetin hissesine sahip kimsenin bu ciheti sadece ehil olan şerikine kasr-ı yed edebileceğini hükme bağlarken, 1873 Nizâmnâmesi'nde eğer müşteriklerinde ehil kimse yok ise bu durumda hariçten birisine de kasr-ı yed edilebileceği hükme bağlanmaktadır. Bu maddenin de cihetlerin birden fazla kişiye verilmemesine yönelik bir düzenleme olduğu söylenebilir.

4.1.7. Cihet Tevcihinde Askerlik Çağına Gelmiş Olma Şartı

1870 Nizâmnâmesi'nin bu hususu düzenleyen on dördüncü maddesi ile 1873 Nizâmnâmesi'nin bu hususu konu edinen on beşinci maddesi birebir aynıdır. Bu maddeye göre, bundan sonra her türlü cihetin gerek oğula gerekse hariçten ehil olan birisine tevcihinde uhdesine cihet tevcih olunacakların askerlik çağına gelmiş olması şartı aranmayacağı ifade edilmektedir. Bundan sonra bu

kişilerin hakkında askere gitmek için çektikleri kura³³ ve Kanunnâme-yi Hümâyûn ahkamı uygulanacaktır, denmektedir.

4.1.8. Yürürlük Tarihleri

Her iki nizâmnâmenin de son maddeleri yürürlüğe gireceği tarihleri ifade etmektedir. Buna göre 1870 Nizâmnâmesi'nin yürürlüğe gireceği tarih 8 Zilkade 1286 / 9 Şubat 1870 iken, 1873 Nizâmnâmesi'nin yürürlüğe gireceği tarih 10 Safer 1290 / 9 Nisan 1873'tür.

4.2. 1913 Tarihli Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi

Çalışmada incelenen nizâmnâmelerin sonuncusu ve en kapsamlısı 12 Ramazan 1331/5 Ağustos 1913 tarihinde 62 madde halinde yürürlüğe giren 1913 tarihli Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi'dir.

1913 Nizâmnâmesi ile birlikte müderrislik, hitabet, imamet, türbedârlik, mütevellilik gibi ilmî veya amelî görevlerin yanında tekke ve zâviyelere ait bütün cihetlerin tevcihi, cihet taliplilerine imtihanlarının yapılması, imtihan evraklarının tetkiki gibi hususlar Evkâf Nezâreti'ne veya mahallî Evkâf İdarelerine verilmiştir. Bu nizâmnâmeye göre söz konusu görevlere atanacak kişilerin bir berata ve Evkâf Nezâretince verilecek resmî bir vesikaya sahip olmaları şart koşulmuştur. Bu vazifelerin yürütülmesinden Makâm-ı Meşîhat ile Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı mes'ul kılınmıştır.³⁴ Aynı şekilde bu nizâmnâmede ilmî cihetlere talip olanlara imtihanların nasıl yapılacağı da açıklığa kavuşturulmuştur. Örneğin, buna göre imamlik, hatiplik gibi görevlere talip olanlar bir heyet önünde çeşitli kitaplardan Arapça okutulmak suretiyle Arapça'ya vukufiyetlerinden, fıkıh, hadis gibi temel İslam ilimlerine dair konulardan, talip oldukları görevle ilgili meselelerden, Kur'ân-ı Kerîm'i usulüne uygun okumalarından imtihana tâbi tutulacaklardı. İmtihanda başarılı olmanın yanında tayin için gerekli şartlardan birisi de hüsn-i hal şهادetnameleri idi. Nizâmnâmelerle birlikte hedeflenen gayelerden birisi de üzerinde iki görev birden bulunanları bunlardan bir tanesini seçmeye zorlamasıdır. Nizâmnâmelerde, bütün vazifeler için "kasr-ı yed" etme usulüne prensip olarak son verilmektedir. Ancak baba-

³³ Kura, 20 yaşını doldurup askerlik çağına gelmiş gençlerin asker olmak için birkaç sene ara ile çektikleri kapalı kağıda verilen addır. Gencin çektiği bu kağıdın içi beyaz olursa genç o sene askere gitmeyecek, eğer kağıdın içinde "ق" harfi çıkarsa o sene askere gidecektir.

³⁴ Özer, *Osmanlı'da Tekke ve Tarikat Islahatları-II. Mahmut Dönemi ve Sonrası*, 138-139.

dan oğula veya kardeşlere intikal edebilme uygulamasına, bunlarda ehliyet ve liyakat şartı aranmak kaydıyla devam edilebileceğini de kabul etmektedir.³⁵

1913 Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi, diğer nizâmnâmelerden farklı olarak bölümler halinde düzenlenmiştir. İlk bölümde (1-5. maddeler) cihâtın tarifine, ikinci bölümde (6-26. maddeler) cihâtın usul ve tevcîhine, üçüncü bölümde (27-45. maddeler) cihet tevcîhinde imtihanların ne şekilde ve kimler tarafından gerçekleştirileceği gibi hükümlere, dördüncü bölümde (46-62. maddeler) ise konu ile ilgili diğer hususlara yer verilmiştir.

4.2.1. Cihâtın Tarifi

Nizâmnâmenin ilk bölümü olan cihâtın tarifinin yapıldığı bölüm, beş maddeden oluşmaktadır. Önceki nizâmnâmelere konu olmayan bu bölümde, cihetin sınırları çizilmektedir. Buna göre, müderrislik, hitabet, imamet, kayyımlık, hâfız, ketebelik³⁶, mütevellilik gibi vakıf hizmetlerine ait görevlere cihet denildiği bildirilmekte ve cihetler ilmî ve bedenî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Müderrislik, hitabet, imamet, hâfızlık, ketebelik, câbilik³⁷ gibi görevler ilmî cihetten sayılırken, ferrâşlık, türbedârlik, kayyımlık gibi hizmetler de bedenî cihetten sayılmaktadır. İlmî ve bedenî ayrımının dışında söz konusu cihetler bir de (vakıfla ilgili olarak) şarta bağlı ve herhangi bir şarta bağlı olmayan cihetler olarak iki kısımda ele alınmaktadır. Buna göre herhangi bir cihet, vakfî bir şarta bağlı ise (mesela filanın oğlunun filan göreve getirilmesinin vakfedilmesi gibi) bu durumda, cihetlerin tevcîhinde bu şart geçerli olmaktadır, aksi durumda ise nizâmnâmenin getirdiği hükümler çerçevesinde cihet tevcîhi yapılmaktadır. Bu nizâmnâme ile hüküm altına alınan konulardan bir tanesi de cihetlerin bir belge ile belgelendirilmesi zorunluluğudur. Buna göre; hitabet, imamet, müderrislik, kürsü şeyhliği, Haremeyn-i Şerifeyn ve Beytü'l-Makdis hizmeti gibi görevler için Berât-ı Âli, bunun dışındaki ilmî cihetler için Evkâf Nezaretince verilecek resmi bir belge alınması zorunlu hale getirilmiştir. Bedenî cihetler için ise, Evkâf Nezareti yerine mahalli Evkâf İdarelerince verilen resmi bir belge

³⁵ Kemal Beydilli, "İmam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.22 (Ankara: TDV Yay., 2000), 181-186.

³⁶ Katiplik.

³⁷ Eskiden evkâf gelirlerini ve zekâtları toplayan tahsildarlara verilen isim.

yeterli görülmüştür. Bunun yanında özel şartlara sahip yerlerde, Cuma ve Bayram Namazı kaldırmak ise Sultan'ın özel iznine bağlanmıştır.³⁸

Geçmişte din hizmetleri ile ilgili olan cihetlerden günümüze hepsi intikal etmemiş, birçok cihet günümüzde artık işlevsiz hale gelmiştir. Zira günümüzde din hizmetlerinin ifasında bu kadar görev çeşitliliği yoktur. Cüzhân, devirhân, sûrehân, aşirhân, kayyım, ferrâş, buhârîhân, şeyhü'l-kurra, dersiâm vb. görevler 1 Ocak 1926 tarihinde dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat (Börekçi)'in (ö. 1941) imzaladığı bir "tamim"le iptal edilmiştir.³⁹ Zamanla, birleştirilebildiği ölçüde, sözü edilen görevler birleştirilmiş ve günümüzde din görevlisi olarak müftü, imam-hatip, müezzin-kayyım, Kur'ân Kursu öğreticisi ve vâiz/vâize kalmıştır. Nizâmnâme'de geçen müderrislik cihetini ise, dinî ilimleri öğreten hoca olarak aldığımızda bu görevin de artık Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yanında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da gerçekleştirildiği söylenebilir. Günümüzde bu görevi, örgün eğitim kurumlarında DKAB öğretmenlerinin, İmam Hatip Ortaokulları ve İmam Hatip Liselerinde meslek dersleri öğretmenlerinin; yaygın eğitim kurumlarında ise Kur'ân Kursu öğreticilerinin üstlendiği ifade edilebilir.

Aynı şekilde, Osmanlı Dönemi'nde maaşlar, ilgili vakıf tarafından ödenmekte iken; bugün bu görevi ifa edenler memur statüsünde olarak devletten maaş almaktadırlar. Nizâmnâme'nin beşinci maddesindeki özel şartlara sahip yerlerde Cuma ve Bayram Namazı kaldırmanın padişahın özel iznine bağlı olması şartının da günümüzde benzer şekilde yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Geçmişte Sultan'ın (Padişahın) özel izni ile verilen bu görev, günümüzde belirli şartları taşıyan din görevlilerinin bir heyet huzurunda girmiş oldukları yazılı ve sözlü imtihanlardan geçmeleri halinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından atanmasıdır. Özel şartlara sahip mekânları, bugün Selâtin Camiler ya da önemli merkezlerdeki camiler olarak düşünülürse, belirli kıstaslara sahip olup bu camilerde görev yapan din görevlilerimizin Diyanet İşleri Başkanlığı'nca ilgili 15 Nisan 2015 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği"ne göre atanmaktadır. İlgili

³⁸ 1913 *Tevcih-i Cihât Nizâmnâmesi*, 1-5. Md.

³⁹ Mustafa Öcal, "İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları ile Yapılan Mülâkatlar ve Şehâdetname Örnekleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, sy. 2 (2003): 70.

yönetmeliğe göre, camiler A, B, C ve D olmak üzere dört kategoride ele alınmaktadır. Buna göre A grubu camiler Selâtin Cami, Ulu Cami, Merkez Cami olarak nitelenen ve en az dört cami görevlisine ihtiyaç duyulan camiler; B grubu camiler bulunduğu bölge, il veya ilçede tanınan ve en fazla dört cami görevlisine ihtiyaç duyulan camiler; C Grubu camiler il, ilçe, belde merkezlerinde ve üniversite kampüslerinde bulunan ve iki cami görevlisine ihtiyaç duyulan camiler; D Grubu camiler ise A, B ve C grubu camilerin özelliklerini taşımayan ve bir cami görevlisine ihtiyaç duyulan cami ve mescitler olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak görev alacak cami görevlileri D grubu camilere atanarak göreve başlamakta ve en az üç yıl bu camilerde görev almaktadırlar. Bu yönetmelikle B grubu camilerde görev yapabilme şartı, C ve D grubu camilerde en az 5 yıl görev yapma şartına, A grubu camilerde görev yapma şartı ise diğer grup camilerde en az 8 yıl görev yapma ile aşere, takrib ve tayyibe kursunu veya hâfız olup tashih-i huruf kursunu bitirmiş olma veya ihtisas kursu belgesine sahip olma şartına bağlanmıştır.⁴⁰ Bunun yanında, A ve B grubu camilere atanabilmek için özel bir komisyon tarafından bir sınav yapılmaktadır. Bu sınavda imam-hatip kadrosu için MTSTS⁴¹ sınavından en az 60 puan, müezzinler için ise en az 50 puan alınması şart koşulmaktadır. Yarışma sınavının konuları ise şu şekilde belirlenmiştir: Kur'ân-ı Kerîm Yüzüne Okuma (30 Puan), Meal Bilgisi (5 Puan), Tecvid Bilgisi ve Mehâric-i Huruf (15 Puan), Ses/Seda/Makam (5 Puan), Ezber Bilgisi (20 Puan), Hitabet (15 Puan), Mesleki Temsil (10 Puan).⁴²

Nizâmname'de konu edilen cihet-i bedeniyye şeklinde isimlendirilen cihetlerin, artık günümüzde işlevsiz hale geldiği söylenebilir. Aynı şekilde geçmişte camilerde "Şifa" okumaları, "Buhari" derslerini yapan görevliler var iken, günümüzde bu ders halkalarını özellikle büyük camilerde gönüllü kimselerin oluşturduğu söylenebilir. Aynı şekilde, caminin temizlik işleri ile ilgili geçmişte görevli kimseler var iken, günümüzde artık camilerin temizlik işleri cami görevlileri ya da belediyeler tarafından yürütülmektedir.

⁴⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği 12 Madde; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150415-16.htm> (15.10.2015)

⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Mesleki Bilgiler Seviye Tespit Sınavı

⁴² <http://www2.diyaret.gov.tr/InsanKaynaklariGenelMudurlugu/Sayfalar/HaberDetay.aspx?rid=176&lst=DuyurularListesi> (15.10.2015)

4.2.2. Cihâtın Usul ve Tevcîhi

Nizâmnâmenin birinci fasıl adı verilen ikinci bölümü ise, cihâtın usul ve tevcihi hakkında olup 6-26. maddeleri içermektedir. Genel olarak, bila-meşrût (herhangi bir şarta bağlı olmayan) cihetlerin tevcihinde nasıl bir yol izleneceğini, 20 yaşından küçük olup da uhdelerine cihet tevcih edilecek çocukların durumu gibi halleri düzenlemektedir.

Nizâmnâmede cihet tevcihine dair usul ve esasları düzenlenirken nizâmnâmenin altıncı maddesinde, şayet cihet şarta bağlı bir vakfa aitse, bu durumda vakfiyeye göre hareket edilmesi gerektiğini belirtilmektedir. Hiç şüphesiz bunun en büyük sebebi vakfa ait işlerin nasıl yerine getirebileceğini belirten ve bunlara uyanlara dua, uymayanlara ise beddua eden vakfiyelerdir. İslam hukukuna göre vakıf yapmak isteyen şahıs, bir vakfiye yazarak kadıya müracaat eder ve vakıf senedini mahkeme tarafından tescil ettirirdi. Vakıf senedine padişah dâhil herkes uymak zorundaydı. Örneğin, Pertevniyal Valide Sultan'ın (ö. 1884) 1872 tarihli vakfiyesinde "Şâyet bir nice zaman sonra vakfi değiştirmeye, bozmaya temayül eden olursa veya vakfın bozulmasına sebep olursa, yerleri ve gökleri yaratan ve bize bunca nimetleri veren Allah'ın kahır ve gazabına uğrasın. Dünyada ve âhirette rahat yüzü görmesin ve iki cihanda rezaletten kurtulmasın." denilmektedir.⁴³

Nizâmnâmenin yedinci maddesinde ise, gayr-ı sahih vakıfların bu maddenin dışında olduğu belirtilmektedir. Gayr-ı sahih vakıf, mülkiyeti devlete/hükümdara ait olmakla birlikte, gelirlerinin kamu otoritesi tarafından beytülmalde hakkı olan bir cihete tahsis edilmesidir. Bu bakımdan gayr-ı sahih vakıf, miri araziden olan taşınmazın menfaatinin yahut tasarruf hakkının veya her ikisinin birden devlet/hükümdar tasarrufundan yahut onun izni ile başkası tarafından belirli bir amaca tahsis edilmesidir.⁴⁴ Nizâmnâmenin bundan sonraki maddeleri herhangi bir şarta bağlı olmayan vakıflardaki cihetlerin tevcihlerinin düzenlenmesine yöneliktir.

Nizâmnâmesinin sekizinci maddesi, daha önceki nizâmnâmelerde hiç değinilmeyen bir hususu ön plana çıkarmaktadır. Bu da imtihanların nasıl ve

⁴³ http://www.isav.org.tr/vakif_dua_ve_bedduasi (03.07.2015)

⁴⁴ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.42 (Ankara: TDV Yay., 2012), 478; <http://www.vakifbilgi.com/2014/08/cesitleri-bakimndan-vakflar.html> (03.07.2015)

kimler tarafından yapılacağı hususudur. Buna göre, bir cihetin tevcîhinde bir imtihan tertip edilip, bu imtihandan en başarılı olanlara söz konusu cihetlerin tevcîh edileceği karara bağlanmaktadır.

Nizâmnâmenin dokuz ve onuncu maddeleri ise, imtihanlarda eşit derecede başarılı olanlar olması durumunda nasıl bir yol takip edileceğini belirtmektedir. Böyle durumlarda, imtihanda eşit puan alanlar arasında eğer cihet sahibinin evladı bulunursa ilk olarak onun tercih edileceği; eğer cihet sahibinin evladı bulunmazsa, bu durumda sırası ile vefat eden kişiye en yakın olanın, uhdesinde başka cihet bulunmayanın ve hali fakir olanın tercih edileceği belirtilmektedir. Bunlarda da eşitlik söz konusu olursa, kura çekme yoluna gidilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Nizâmnâmenin on bir, on iki ve on üçüncü maddeleri, uhdesinde cihet bulunan kişinin vefatı halinde söz konusu cihetlerin nasıl taksim edileceğini düzenlemektedir. Buna göre ilgili maddeler, eğer söz konusu cihet, cihât-ı ilmiyyeden ise vefat eden kişinin de bu işi devam ettirebilecek büyük oğlu bulunmazsa veya imtihanda başarılı olamazsa, bu durumda söz konusu cihetin, imtihanda başarılı olan birinin bu cihete vekâlet etmesi şartıyla, vefat eden kimsenin küçük oğluna; eğer birden fazla küçük oğlu varsa da en büyüğüne tevcîh edileceğini hükme bağlamaktadır.

Eğer bu kimsenin uhdesinde birden fazla ilmî cihet varsa, bu durumda büyük oğulları imtihanda başarılı olurlar ise, birer adetini onlara, bundan başka geride kalan cihet olursa, yaşça en büyüğünden başlayarak küçük oğullarına tevcîh edileceği; müteveffanın büyük oğlu imtihanda başarılı olamazsa, kalan cihetlerin birer adet olarak küçük oğullarına kura ile taksim edileceği, yine boşta kalan cihet olursa da bu cihetin hariçten ehil olanlara tevcîh edileceği ifade edilmektedir.

Nizâmnâmenin on üçüncü maddesine göre, bedenî cihetlerin yaşı küçük olan çocuğa tevcîh edilmeyeceğini düzenlenmektedir. Şöyle ki, böyle bir durumda, vefat eden kimsenin büyük oğlu bu cihetin ifasında ehliyet sahibi birisi ise bu cihet ona tevcîh edilmekte, bu işi yerine getirebilecek birden fazla büyük oğlu varsa en büyüğüne tevcîh edilmektedir. Eğer bu işi yerine getirebilecek büyük oğlu yoksa veya bu işe ehil değilse, söz konusu cihetin hariçten ehil olan birisine tevcîh edileceği belirtilmektedir. Bu maddeden, cihetlerin babadan

küçük oğula geçmesi hususunda, cihetlerin ilmî ve bedenî olmak üzere ayrıldığını söylemek mümkündür. İlmî cihetlerde, vekâletle belli bir yaşa gelinceye kadar cihet tevcihi mümkün iken, bedenî cihetlerde buna izin verilmemiştir.

Nizâmnâmenin on dördüncü maddesi ise, daha önceki nizâmnâmelerde bulunduğu üzere cihet tevcihinde görülebilecek bazı usulsüzlükleri önlemeye yönelik bir düzenlemedir. Buna göre bu madde ile birbirine uzak ya da ifası aynı zamanda olan cihetlerin bir kişinin uhdesinde toplanmasının önü kapatılmıştır.

Nizâmnâmenin on beş, on altı ve on yedinci maddeleri ise cihet tevcihinde ehliyet ve liyakatte eşitlik var ise ilgili vakfın müntesiplerine öncelik tanınmasına yönelik bir düzenleme getirmektedir. Buna göre, açılan imtihanında eşitlik olması durumunda (onuncu maddeye istisnaen) söz konusu vakıfta tahsil-i ilim yolunda olanlara öncelik tanınması öngörülmektedir. Bedenî cihetler için de durum aynıdır. Her ne kadar bedenî cihetler için bir imtihan açılmasa da muhatabın o işe ehil olup olmadığını görerek anlamak mümkündür. Bunlar arasından da cihet tevcihi için vakıf erbabının (vakfa gelip gidenlerin) tercih edileceği belirtilmektedir.

Nizâmnâmenin on sekizinci, on dokuz ve yirminci maddeleri, hisseli cihetlerle ilgilidir. On sekizinci maddeye göre, herhangi bir cihetin hisselere ayrılarak başka başka kişilerin uhdesine verilmeyeceği karara bağlanmaktadır. Eskiden uhdesinde böyle bir cihet bulunan birisinin vefatı halinde de, söz konusu cihetin ehliyet sahibi olsa bile oğluna değil, diğer hissedarlardan en ziyade ehil olana verilmesi öngörülmektedir. Yirminci madde ise, “kasr-ı yed” hükmünü düzenlemektedir. Buna göre, hisseli olmayan cihetin kasr-ı yed’inin mümkün olmayacağı belirtilmekte, hisseli cihetlerde ise yalnızca diğer hissedarlara kasr-ı yed edilebileceği hükme bağlanmaktadır.

Nizâmnâmenin yirmi birinci maddesi ise, 1873 Nizâmnâmesi’nin ilgili maddesini daha detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu madde ile uhdesine cihet tevcih edilen küçük çocukların, bu görevde ehliyet sahibi olduklarını kaç yaşına kadar ispat etmeleri gerektiği düzenlenmektedir. Buna göre, uhdesine ilmî cihet tevcih edilmiş olanlara devrhânlık ve cüzhânlık için 20; imamet, hitabet ve müezzinlik cihetleri için 25; müderrislik için ise 30 yaşına kadar müsabaka imtihanı talep etmek zorunluluğu getirilmiştir. On beş yaşına geldiği

halde öğrenimlerine devam etmeyenlerin ya da öğrenimlerine devam etmekle birlikte bir özür beyan etmeksizin bu yaşlara gelip imtihan talep etmeyenlerin veya imtihanda rakipleri ile en azından eşit derecede ehliyete sahip olduklarını ibraz edemeyenlerin uhdelerindeki cihetin ellerinden alınarak, imtihanda başarılı olanlara tevcih edileceği belirtilmektedir.

Nizâmnâmenin yirmi ikinci maddesi de daha önceki bazı maddelerde olduğu gibi bir takım usulsüzlüklerin önüne geçmek içindir. Bu madde ile hiçbir işlevi olmayan cihetleri uhdelerinde bulundurarak yüklü miktarda maaş alınmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir, denilebilir. Bu maddeye göre, âtıl ve işlevsiz bulunan lüzumsuz cihetlerin kimseye tevcih edilemeyeceği hükmüne bağlanmıştır.

Nizâmnâmenin yirmi üçüncü, yirmi dördüncü ve yirmi beşinci maddeleri ise genel olarak, şarta bağlı vakıflarda cihet tevcihi esnasında çıkan anlaşmazlıkların çözülmesi ile ilgilidir. Vakfiyesi geçerli ve şer'ân caiz olan vakıfların tevliyet (mütevellilik) tevcihlerinde vakfiyeye göre hareket edileceği, ancak teamülleri Şer'-i Şerife aykırı bulunan vakıflarda ise, bu vakfın Evkâf Nezaretince idare olunacağı ifade edilmektedir. Aynı şekilde, tevliyeti boş alan vakıfların tevliyet tevcihinde tartışma yaşanması halinde de Evkâf Nezareti'nin duruma el koyarak yönetimi ele alacağı belirtilmektedir. Bu bölümün son maddesi olan yirmi altıncı maddesinde ise, eğer vakfiyesinde özel bir şart yoksa cibâyet ve kitâbet cihetlerinin hiçbir şekilde evlada intikal etmeyeceği karara bağlanmıştır.

4.2.3. İmtihanların Suret-i İcrası ve Teferruatı

Nizâmnâmenin bundan sonraki bölümü, cihet tevcihinde imtihanların ne şekilde, kimler tarafından ve nasıl yapılacağına düzenlenmesine yönelik olup, Osmanlı'nın son döneminde din görevlilerinin (imam-hatip, müezzin, müderris) atanmasında aranılan yeterlikleri göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Bu bölümün başlığı, "İmtihanların Suret-i İcrası ve Teferruatı" olup 27-45. maddeleri kapsamaktadır. Bilindiği gibi daha önceki nizâmnâmelerde bir imtihandan bahsedilse de imtihanın ne suretle kimler tarafından nasıl yapılacağı hakkında herhangi bir düzenleme yapılmamıştı. Bu nizâmnâme, bu konuda önemli bir düzenleme yaparak bize, cihetlerde aranılan yeterlik hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Yirmi yedinci madde ilk olarak imtihan heyetinin nasıl teşekkül edileceğini tespit etmektedir. Buna göre, imtihanlar beş kişilik bir heyet tarafından Evkâf memurunun hazır bulunduğu bir ortamda gerçekleştirilecektir. İmtihan komisyonunda ise, İstanbul'da meşihat makamından iki kişi ile Şûrâ-yı Evkâf'tan üç kişi, taşrada ise meşihat makamından iki kişi ve belde müftüsü ile birlikte yerel âlimlerden iki kişinin katılımıyla toplam beş kişi hazır bulunacaklardır. Taşradaki imtihanlarda hazır bulunacak âlimlerin seçimi ise, belde müftüsüne ve Evkâf Müdürüne bırakılmıştır.

Yirmi sekizinci ve yirmi dokuzuncu maddelerde müderrislik imtihanının nasıl olacağı düzenlenmektedir. Buna göre, "müderrislik" imtihanında *Muṭavvel*⁴⁵ isimli kitaptan, on satırdan aşağı olmamak şartıyla münasip bir miktar ibarenin, harekelendirilmesi ve tercüme ettirilmesi istenmektedir. Aynı şekilde bu ibare üzerinden sarf-nahiv, meâni, beyan, usul-ı fikh ve kelama ait olmak üzere ikişer soru daha sorulacağı ifade edilmektedir. İmtihanda eşitlik olması halinde ise, icazeti olanların tercih edileceği belirtilmektedir.

Burada müderrislik cihetinde aranılan yeterlik hakkında bir fikir edinmek amacıyla *Muṭavvel* isimli kitaba bir göz atmak faydalı olacaktır. *Muṭavvel*, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftazânî (ö.792/1390) tarafından kaleme alınmış, uzun yıllar medreselerde "Belagat" dersinde okutulmuş bir ders kitabıdır. Medreselerdeki "Belagat" dersi, düzgün ve yerinde konuşma sanatının inceliklerini ele almaktaydı. Belagat dersinde okutulan kitaplardan birisi olan *Muṭavvel*, Sadeddin Teftazânî'nin, Hatîb el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) "*Telhîşü'l-Miftâh*" kitabına yazdığı şerh olup Kur'ân'daki ifadelerin eşsizliğini konu edinmektedir.⁴⁶ Bu eser, daha sonra Abdünnâfi İffet Efendi (ö. 1890) tarafından Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir.⁴⁷ Arapça tercüme ve harekelendirilmeden sonra, sorulacak soruların konularına baktığımızda ilk olarak, sarf-nahiv, meâni ve

⁴⁵ Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftâzânî, *el-Muṭavvel 'ale't-Telhîş*, nşr. Muharrem Efendi Bosnevi, (Dersâadet : Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1310).

⁴⁶ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, sy. 1 (2008): 35; Mustafa Ergün, "Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları", *Anadolu Dil Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Afyon 1996, <http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm>

⁴⁷ Abdünnâfi İffet Efendi, *Nefu'l-mu'avvel tercümeti't-Telhîş-i ve'l-Muṭavvel* (Saraybosna Vilayet Matbaası (1.cilt) 1289- Matbaa-i Amire (2.cilt) 1290).

beyan konuları dikkati çekmektedir. Bu sorularla adayın Arapça bilgisinin tekrar yoklanmasının hedeflendiğini söylememiz mümkündür. Zira sarf-nahiv, bilindiği üzere Arapça gramer kaidelerini içerir. “Meâni” ve “Beyan” ise, belâgat dersinde okutulan üç bölümden ikisini teşkil etmektedir. Diğer bölümün ismi ise “Bedî’i”dir. Buradan anlayacağımız gibi, müderrislik cihetinde ilk aranan şartın kuvvetli bir Arapça bilgisidir.

Nizâmnâme'nin otuz ve otuz birinci maddeleri ise, “postnişinlik” ciheti ile alakalıdır. Postnişinlik imtihanında da aynı müderrislik imtihanında olduğu gibi belirli bir metnin Arapça gramer kurallarına uygun olarak harekelenmesi ve tercüme edilmesi istenmektedir. Müderrislik sınavından farklı olarak burada *Muṭavvel* isimli kitaptan değil de on satırdan aşağı olmamak üzere metnin *Ḥalebî* isimli kitaptan olması karara bağlanmıştır. Bunun haricinde söz konusu cihet taliplilerine itikat, ibadet ve tasavvufla alakalı üçer soru olmak üzere toplam dokuz soru sorulması gerektiği de ifade edilmektedir. Eğer söz konusu postnişinlik cihetinin yanında muhaddislik ve mesnevihanlık gibi cihetler de varsa o zaman ikişer soru da bunlarla ilgili meselelerden sorulması gerektiği belirtilmektedir. Bununla birlikte postnişinlik imtihanının nerede yapılacağı da karara bağlanmaktadır. Buna göre, İstanbul'daki postnişinlikler için imtihan Meclis-i Mesâlih Talebe azasından üç kişinin de hazır bulunduğu halde Meclis-i Meşâyihte yapılması gerektiği ifade edilmektedir.

Burada *Ḥalebî* isimli kitap hakkında bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Medreselerde ders kitabı olarak okutulan *Ḥalebî* isimli iki adet kitabın varlığından söz etmek gerekir. Bu kitaplardan ilki “*Siyer-i Ḥalebî*” veya sadece “*Ḥalebî*” adıyla meşhur olan İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî'nin (ö. 1044/1635) “*İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn*” adlı üç ciltlik eseridir.⁴⁸ Siyer ile alakalı olan üç ciltlik bu eser, birçok kez şerh edilmiş ve Türkçe'ye çevrilmiştir. *Ḥalebî* ismiyle meşhur kitaplardan ikincisi ise, “*Mülteḳâ*” olarak da bilinen Arap memleketlerinde yetişen ama İstanbul'da ders veren İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî (ö. 956/1549) tarafından “*Mülteḳâ'l-Ebḫûr*” (*Denizlerin Kavşağı*) adıyla kaleme alınan Hanefi fikhî ile ilgili olan kitaptır.⁴⁹ Kitabın ana konuları arasında

⁴⁸ Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhânniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn / es-Sîretü'l-Ḥalebiyye* (Kahire: Matbaatü'l-Behiyye 1290).

⁴⁹ İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mülteḳâ'l-Ebḫûr* (Şirketü'l-Hayriyye 1884).

tahâret, gusl ve teyemmüm, ezan, namaz, zekat, oruç, hacc, nikâh, boşama, zina, yemin, alış-veriş, riba, hırsızlık, yeme-içme, diyet, kısas, ferâiz gibi temel fikhî meseleler yer almaktadır.⁵⁰ Bu nizâmnâmede, *Ḥalebi*’den kastın hangi kitap olduğu olarak yazar ismi verilerek belirtilmemiştir. Ancak, nizâmnâmenin sonraki maddelerinde, imtihanlarda sorulan soruların konularını göz önüne aldığımızda, burada bahsedilen kitabın “*Mülteḳâ*” ismiyle anılan fikh kitabı olduğunu söylemek mümkündür.

Nizâmnâmenin otuz ikinci maddesi “Cuma ve Pazartesi günü vâizliği” cihetleri ile alakalıdır. Buna göre, bu cihete başvuranlara yapılacak imtihanında *Ḥalebi*’den on satırdan aşağı olmamak üzere belli bir miktar ibare, harekelendirilip tercüme ettirilmektedir. Bundan başka fikhî ve kalamî meselelere dair üçer tane de soru sorulacağı ifade edilmektedir.

Nizâmnâmenin otuz üçüncü maddesi, “imam hatiplik” cihetleri için yapılacak imtihanın içeriği hakkında bilgi vermektedir. İmam-hatiplik imtihanında 5 satırdan az olmamak şartıyla *Ḥalebi*’den bir metin harekelendirilip tercüme ettirilecektir. Bunun yanında ibadet ve nikahla ilgili fikhî konulardan beş, kalamî meselelerden ve tecvit bilgisinden ise üçer soru sorulması ve hem tecvide riayetinin görülmesi hem de sesinin güzelliğini görebilmek üzere bir aşr-ı şerif okutturulması istenmektedir.

İmam hatiplik ciheti için yapılacak imtihanın kapsamı değerlendirilecek olursa, denilebilir ki, öncelikle imam-hatipler için belli bir miktar Arapça bilgisi istenmektedir. Zira, adayların *Ḥalebi*’den en az beş satır okuyup tercüme etmeleri gerektiği görülmektedir. Bunun yanında ilmî cihetler için, imamlık ve müderrislik ile kıyasladığımızda, okutulması öngörülen miktara göre, vâiz ve müderrislere göre imam-hatiplerin daha az Arapça’ya sahip olması yeterli görülmektedir. Bununla beraber, imamın kendisine sorulabilecek günlük fikhî meselelere rahatlıkla cevap verip vermeyeceğini ölçmek için fikhî meselelerden beş soru sorulmasının öngörüldüğü görülmektedir. Fikhî soruların ibadet ve evlilikle alakalı olmasının, imamların o günün şartlarında aynı zamanda nikâh kıymakla ve nikahları kayıt altına almakla ilgili görevleri sebebi ile olduğu söylenebilir. Tecvid konusunun ise hem teorik olarak sorulup hem pratik olarak

⁵⁰ Ergün, “Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları”, *Anadolu Dil Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Afyon 1996, <http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm>

uygulanması, Kur'ân-ı Kerîm tilavetinde tecvidli okumaya ne kadar önem verildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Nizâmnâmenin otuz dördüncü maddesinde ise, “müezzinlik” ciheti ile ilgili imtihan düzenlenmektedir. Bu maddeye göre, müezzinlik imtihanında bir miktar şifahî olarak fikhî meselelerden soru sorulması öngörülmektedir. Bunun yanında bir aşr-ı şerif tilavet ettirilerek, tecvide riayeti ve sesinin güzelliği değerlendirilmek istenmektedir. Arapça seviyesinin ölçülmesi için herhangi metnin okutturulmaması müezzinlik görevinde Arapça bilme şartının aranmaması olarak yorumlayabiliriz.

Müezzinlik ile imam-hatiplik imtihanlarının arasında ciddi bir fark olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle, yukarıda belirtildiği üzere müezzinlik için Arapça bilme şartının aranmadığı söylenebilir. Bunun yanında, imamlık ciheti için başvuranlara sorulduğu gibi, kalamî meselelerden de soru sorulmadığı görülmektedir. Buradan imam-hatip cihetinin ilmî olarak müezzinlik cihetinin üstünde yer aldığını sonucunu çıkarmak mümkündür.

Günümüzde de imam-hatip, müezzin-kayyım ve Kur'ân Kursu öğreticisi olmak için bazı şartlar aranmaktadır. Buna göre, Diyanet İşleri Başkanlığı öncelikle yapılan sınav neticesinde her bir unvan için verilen yeterliğe sahip olma şartı aranmaktadır. Bu yeterliğe sahip olanlara da “yeterlik belgesi” tanzim edilmekteydi. Ancak Başkanlık, 15 Ekim 2014 tarihinden sonra atanacaklar için yeterlik şartını kaldırılarak; Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı, Devlet Personel Başkanlığı ve Başkanlık arasında imzalanan protokol ile KPSS'ye Diyanet İşleri Başkanlığı din hizmetleri sınıfına ait kadrolara atanmak isteyenlerin mesleki bilgilerinin ölçüleceği Din Hizmetleri Alan Bilgisi Testi (DHBT) ekletmiştir. Buna göre, bu tarihten sonra söz konusu görevlere atanmak isteyenlerin, KPSS'de Genel Yetenek-Genel Kültür oturumuna ek olarak Din Hizmetleri Alan Bilgisi Testi (DHBT) oturumuna katılmaları ve bu iki oturum sonucunda alacakları puanlara göre hesaplanacak KPSSP-122 (ortaöğretim mezunları için), KPSSP-123 (ön lisans mezunları için) ve KPSSP-124 (lisans mezunları için) puanlarına sahip olmaları gerekmektedir. Daha sonra ise, Diyanet İşleri Başkanlığı başvuranlardan her unvan için ayırdığı kontenjanın üç katı kadar adayı sözlü mülakat yapmak üzere davet etmekte ve sözlü mülakat yap-

maktadır. Adaylar sözlü mülakattan aldıkları puanların diğer puanlarına eklenmesi sonucu ortaya çıkan toplam puana göre atanmaktadırlar.

DHBT sınavında adaylara çoktan seçmeli kırk soru sorulmaktadır. Testte yer alan ilk 20 soru (DHBT-1) temel din bilgisi sorularından oluşmakta ve tüm öğrenim düzeyleri için ortak olarak hazırlanmaktadır. DHBT-1’de yer alan konu başlıkları şu şekildedir:

a) İslam İnanç Esasları, b) İslam İbadet Esasları, c) Kur’ân Bilgisi (Kur’ân tarihi, tecvid, Kur’ân’ı anlama ve meal bilgisi), d) Siyer, e) İslam Ahlakı

Söz konusu sınavın ikinci yirmi sorusu (DHBT-2) ise, adayların öğrenim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Bu sorular, lisans düzeyinde sınava katılacaklar için İlahiyat Fakültesi müfredatını, ön lisans düzeyinde sınava katılacaklar için İlahiyat ön lisans programı müfredatını, ortaöğretim düzeyinde sınava katılacaklar için İmam Hatip Okulları müfredatını içeren sorulardan oluşmaktadır. DHBT-2’nin konu başlıkları ise şu şekildedir:

a) Tefsir, b) Fıkıh, c) Hadis, d) Akaid ve Kelam, e) İslam Tarihi, f) Dinler ve Mezhepler Tarihi, g) Dini Hitabet⁵¹

Konu başlıklarına baktığımızda ilk göze çarpan hususun, Arapça bilgisinin hiç ölçme ve değerlendirme konusu yapılmadığı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle sınavda çıkan sorulara göz atıldığında söz konusu sorular içerisinde detay soruların yer almasına rağmen, Arapça’ya hiç yer verilmemiş olması bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Zira söz konusu görevlerin ifasında temel kaynaklardan faydalanma hususunda Arapça bilgisi şüphesiz büyük önem arz etmektedir. Göze çarpan ikinci bir husus da, müezzinlik ve imam-hatiplik görevleri için aynı sınav sorularının sorulmasıdır. Burada eskiden farklı iki görev alanı ve tabiri caizse alt-üst hiyerarşik ilişkisi olan imam-hatip ve müezzinlik görevlerinin artık yavaş yavaş bu hiyerarşiyi kaybederek birbiri yerine de kullanıldığı görülmektedir.

Günümüzdeki görevlerde aranan şartlardan bir tanesi de imam-hatip ya da ilahiyat mezunu olmak şartıdır. Buna göre, hangi unvan için hangi kurumlardan mezun olmak gerektiği aşağıdaki tabloda verilmiştir.

⁵¹ <http://www.osym.gov.tr/belge/1-20708/diyanet-isleri-baskanligi-din-hizmetleri-alan-bilgisi-t.html> (07.07.2015)

Müftü	Vâzlik	Kur'ân Kursu Öğreticiliği	İmam-Hatiplik	Müezzin-Kayyımlık
İlahiyat Mezunlu	İlahiyat Mezunlu	İlahiyat Mezunlu	İlahiyat Mezunlu	İmam-hatip Lisesi Mezunlu
		İlahiyat Ön Lisans Mezunlu	İlahiyat Ön Lisans Mezunlu	
		İmam-Hatip Lisesi Mezunlu	İmam-Hatip Lisesi Mezunlu	

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadro alımlarında mezuniyete göre alımlar farklılık göstermektedir. Buna göre, a) Öncelikle hâfızlık belgesine sahip ilahiyat fakültesi mezunları arasından, b) Dolmaması halinde ilahiyat fakültesi mezunları arasından, c) Dolmaması halinde hâfızlık belgesine sahip en az ilahiyat ön lisans mezunları arasından, d) Dolmaması halinde en az ilahiyat ön lisans mezunları arasından, e) Dolmaması halinde hâfızlık belgesine sahip en az imam-hatip lisesi mezunları arasından, f) Dolmaması halinde en az imam-hatip lisesi mezunları arasından atama yapılmaktadır.⁵²

Nizâmnâmenin otuz beşinci maddesinde ise vakıfların yönetici kadroları ile ilgili bir düzenleme getirilmektedir. Buna göre, vakfı yönetmek isteyenlerin vakfı yönetmek konusunda lazım olan temel hukukî görevleri ve vakfın vakfiyesini bilmeleri gerektiği şart koşulmaktadır. Bu doğrultuda mütevellî heyetinde görev almaya talip olanlara, vakfiyelerin tatbikatından, vakıflarla ilgili harç ve vergilerden, vakıflarla ilgili yasal düzenlemelerden ve vakıf defterlerinin usulüne uygun tutulmasından imtihan edilecekleri karara bağlanmaktadır. Şüphesiz bu düzenleme ile vakıf idarelerinde, meydana gelebilecek aksaklıkların önüne geçilip hukuki bir düzen içerisinde vakıfların sevk ve idare edilmek istenmesinin sağlanması hedeflenmiştir, denilebilir.

Nizâmnâmenin otuz altı, otuz yedi ve otuz sekizinci maddeleri günümüzde artık işlevsiz kalan devirhânlık, cüzhânlık, surehânlık vb. cihetleri kapsamaktadır. Buna göre, bu cihetlerin imtihanları da aynı müezzinlik imtihanı gibi yapılacağı ifade edilmektedir. Ancak bu cihetler için ayrıca hâfızlık şartı arandığı da belirtilmektedir. Aynı şekilde bu maddeye göre, imamlık ve müezzinlik sınavlarında da eşitlik olması halinde hâfızlara öncelik verileceği ifade edilmektedir. Bu maddelerde, âmâ hâfızlar için bir istisna getirilmiştir. Bu ci-

⁵² http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/51/03/190413/icerikler/diyanet-kadrolari-ve-yeterlilik_157166.html (07.07.2015)

hetlere başvuran âmâların, tahsil-i ru'yete mütevakıf sorulardan istisna tutulacakları ifade edilerek, âmâlara pozitif ayrımcılık yapılması öngörülmektedir. Günümüzde ise, âmâ hâfızlar Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı'nda (EKSS'de) gerekli puanı aldıktan sonra hafızlık için gerekli belgeleri ibraz etmeleri halinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nda din görevlisi olarak görev alabilmekteler.

Nizâmnamenin otuz dokuzuncu maddesi ise, buraya kadar zikredilmeyen kayımlık, muvakkitlik⁵³, mahyacılık vb. cihetleri kapsamaktadır. Bu cihetlere nasıl imtihan yapılacağına dair herhangi bir bilgi verilmeyip, teamül üzerine isbât-ı ehliyet edenlere bu cihetlerin tevcih edileceği ifade edilmektedir.

Nizâmnamenin imtihanlarla ilgili olan bundan sonraki maddeleri (40-46. md), imtihanların ne suretle değerlendirileceği, nasıl ve hangi kurum tarafından saklanacağını, cihetle ilgili (gerekliyorsa) berât veya resmi evrakların nasıl düzenleneceğini karara bağlamaktadır. Buna göre, yazılı kâğıtlarda soruların sağ, cevapların sol tarafa yazılması gerektiği ifade edilmektedir. Bununla yazılı kâğıtlarının okunmasında, objektifliğin hedeflendiğini söylemek mümkündür. Zira söz konusu maddeye göre, imtihan kâğıtlarını okuyacak heyet azasından her birinin, ilgili soru ile ilgili notunu diğer heyet üyesine göstermeden takdir etmesi ve en sonunda da bu notların ortalamasının esas notu teşkil edeceği ifade edilmektedir. Daha sonrasında ise, imtihanın neticesi ve cihetin kimin uhdesine tevcih edileceğinin söz konusu imtihan heyetinin imzasıyla kayıt altına alınacağı belirtilmektedir. Daha sonra cihet tevcihine ait kararlar, bir deftere işlenerek bir mazbata düzenlenmesi ön görülmektedir. Söz konusu mazbatalar daha sonra Evkâf İdaresine gönderilmekte ve yapılan incelemelerden sonra sahibine verilmek üzere mahallerine geri gönderilmektedir. İmtihan kâğıtlarının ise, gelebilecek itirazlara karşı Evkâf İdaresi'nce muhafaza edileceği hususu, bu maddeler ile düzenlenmektedir. Burada Osmanlı'nın arşiv kayıtlarının oldukça titiz tutulduğunu söylemek yerinde olacaktır. Zira o zamanlar, günümüzdeki gibi bilgisayar ortamında kayıt tutulamamasına rağmen, hala Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesinde ve müftülüklerde eski vesikalara ulaş-

⁵³ Günümüzde artık işlevsiz kalmış cihetlerden birisi muvakkitlik cihetidir. Muvakkitlik, namaz vakitlerinin tespit edilmesi işine verilen addır.

mak ve bunlar üzerinde çalışma yapmak mümkündür. Arşiv tutmak konusunda aynı titizliğin, cihet tevcihlerinde de gösterildiği söylenebilir.

4.2.4. Mevâd-ı Müteferrika

Nizâmnamenin bundan sonraki ve son bölümü ise, “Mevâd-ı Müteferrika” ismiyle düzenlenmiştir. Konu ile ilgili diğer hususları içeren bu bölüm, 46-62. maddeleri kapsamaktadır. Bu maddelerde genel olarak, cihet tevcihinde askerlik çağına gelmiş kişinin durumu, devlette çalışanların uhdesine cihet verilemeyeceği, hakkında soruşturma açılanların uhdesindeki cihetlerin durumu, vakfın müteveli heyetinin vefatı ve istifası halinde izlenecek yol, İstanbul ve taşradaki cihetlerin tespiti için komisyon kurulması gibi hususlar düzenlenmektedir.

Nizâmnamenin kırk altıncı maddesi talibi çıkmayan cihetlerle ilgilidir. Buna göre, vazifesi az ya da sorumlulukları karşılıksız yerine getirilen cihetler için erbab-ı ehliyetten birisi talip çıkmadığı zaman, söz konusu cihetin ahali tarafından seçilen ve hâkimu’ş-şer’i⁵⁴ tarafından uygun görülen bir kimsenin uhdesine verileceği ve gerekirse beratının da usulünce tanzim edileceği belirtilmektedir.

Kırk yedi ve kırk sekizinci maddelerde ise cihet sahibinin askerlik durumu düzenlenmektedir. Buna göre, uhdesinde cihet olan birisi, askere alındığında yerine maaşının yarısını vermek suretiyle vekil bırakması gerektiği ifade edilmektedir. Uhdesinde cihet olup oğlu askerde iken vefat eden kimsenin uhdesindeki cihet de oğlu askerden gelinceye kadar vekâlet yoluyla sürdürülecek, oğlu askerden gelip söz konusu cihete ehliyetli olduğunu altı ay içerisinde ispat ederse, söz konusu cihetin oğluna tevcih olunacağı ifade edilmektedir.

Kırk dokuzuncu madde ile şarta bağlı olmayan cihetlere devlette çalışanların talip olamayacakları hükme bağlanmıştır. Bu madde ile bazı uygunsuzlukların (hem devletten maaş alıp hem de devlette çalıştığı zamanlarda cihetlere söz konusu olan görevi de yapmaya çalışmak gibi) önü alınmaya çalışılmıştır, denilebilir.

Ellinci madde ise, uhdesinde cihet bulunanların görev ve sorumluluklarını yerine getirmediklerinde uhdesindeki cihetlerin ellerinden alınacağı

⁵⁴ Hukuk hakimi, kanunî hakim.

belirtilmektedir. Cihet sahiplerinin görevlerini hakkıyla yerine getirmemesi, mahalle halkının kendilerinden şikâyetçi olması, görevi yerine getiremeyecek kadar uzak bir mahalde bulunduğunun tespit edilmesi, görev yapamayacak kadar yaşlanması, görevine yakışır hal ve davranışlarda bulunmaması, mahalle sakinlerini isyana teşvik etmesi, göreve ehil olmadığının tespiti gibi vb. durumlarda cihet sahiplerinin cihetlerinin ellerinden alındığı kayıtlarda yer almaktadır.⁵⁵

Elli birinci madde de cihetle ilgili harç ve vergilerin, beratın alınması sırasında verilmesi gerektiği zikredilmektedir. Bu harç ve vergilerin hangi cihet için ne kadar olduğu ve nasıl ödeneceği ile ilgili otuz üç maddelik bir kararnamedir düzenlenmiştir.⁵⁶

Elli iki ve elli üçüncü maddelerde ise, uhdesinde cihet bulunan bir kimsenin bir suçla suçlandığında ya da suçtan dolayı hüküm giydiğinde neler yapılacağı anlatılmaktadır. Buna göre, uhdesinde cihet bulunan bir kimse hakkında cinayet veya yüz kızartıcı suçlardan bir suç isnat edildiğinde, dava sürecince görevine devam edemeyerek maaşının yarısını vermek şartıyla yerine bir vekilin görev yapacağı; bu süre sonunda eğer hakkında hüküm kesinleşirse, uhdesinde cihet ondan alınarak başkasına tevcih edileceği karara bağlanmıştır.

Nizâm-nâmenin elli beşinci maddesi vakıflarda görev alan mütevellî heyeti hakkındadır. Buna göre, vakfın mütevellî heyeti vefat ya da istifa ettiğinde, vakfın hesapları kayıt altına alınarak yeni mütevellî heyetine devredilene kadar vakıf yönetiminin Evkâf Müdürü ya da memurunun uhdesine verileceği ifade edilmektedir.

Nizâm-nâmenin elli altı, elli yedi, elli sekizinci ve elli dokuzuncu maddeleri ise, cihetlerin tespit edilmesi için bir komisyon kurulmasını öngörmektedir. Buna göre, İstanbul ve taşradaki camileri ve diğer hayır kurumlarını tespit ve tanzim etmek için İstanbul'da, vilayet, liva ve kazalarda birer komisyon kurulması karara bağlanmıştır. Bu komisyonlar, söz konusu kurumların cihetleri tetkik ve cihetlerin kaçır kişi tarafından yürütülebileceği tespitle görevlendirilmişlerdir. Komisyonlarca tasnifleri yapılan defterler ise daha sonra

⁵⁵ Gökmen, "Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerinin Göreve Atanma ve Görevden Alınması (Manisa-Demirci Örneği (1690-1830))", 112-115.

⁵⁶ *Düstûr*, Birinci Tertip, Zeyl/4: 124-131.

Şûrâ-yı Evkâfça tetkik ve tasdik olunduktan sonra saklanmak üzere birer suretleri mahallerindeki Evkâf İdaresine gönderilecektir, denmektedir. Bu madde ile gerek İstanbul gerekse taşrada yer alan cihetlerin miktarlarının tespit edilerek buna göre plan yapılması öngörülmüştür.

Nizâmnâmenin son maddelerinde ise, bu nizâmnâmenin yayınlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girmiş olacağı ve bu nizâmnâmenin yürütülmesinden Evkâf Nazırı'nın sorumlu olduğu 2 Ramazan 1331/23 Temmuz 1329 tarihli Padişah Mehmet Reşad tarafından imza edilmek suretiyle bildirilmiştir, denilmektedir.

Nizâmnâmenin en altında, nizâmnâmede imzası bulunan bakan ve görevliler sayılmıştır. Buna göre, nizâmnâmede Padişah Mehmet Reşad'ın yanı sıra, Dâhiliye Nazırı, Şeyhu'l-İslam, Sadrazam ve Hâriciye Nazırı, Maliye Nazırı, Adliye Nazırı, Şûrâ-yı Devlet Reisi, Bahriye Nazırı, Ma'ârif Nazırı, Ticâret ve Zirâat Nazırı, Nâfi'a Nazırı, Posta-Telgraf-Telefon Nazırı, Evkâf-ı Hümâyûn Nazırlarının imzası da bulunmaktadır.⁵⁷

SONUÇ

Allah Teâla Rum Suresi 30. ayette "Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitratta yaratmış ise ona çevir." buyurmaktadır. İnsanoğlunun tabiatında inanma duygusu vardır. Bu açıdan inanç, insanoğlu için fitrî bir ihtiyaçtır. Bu doğrultuda insanoğlu tarih boyunca inandığını yaşamak, inandığı dinin ibadetlerini yerine getirebilmek için ibadethaneler inşa etmiştir. İnsanlar için bir araya gelme, sosyalleşme vesilesi de olan ibadethaneler, İslam Dini'nde Allah'ın evi, imamlık da kutsal bir meslek olarak nitelendirilmiştir. Zamanla Müslümanların sayısının artması, güçlenip kuvvetlenmesi ile büyük camiler inşa edilmiştir. Bunun sonucunda, camilerde sadece imamlar değil, onlara yardımcı olacak din görevlileri de çalışmaya başlamıştır. Bu doğrultuda camilerde

⁵⁷ Talimatname'nin farklı basımlarında talimatname altında imzası bulunmayanlar farklılık arz etmektedir. İkbâl Kütüphanesi Sahibi Hüseyin Efendi tarafından Şems Matbaasında basılan nüshada, diğer nüshaların hilafına Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey ile Nafia Nazırı Osman Nizami Paşa'nın bulunmadığı belirtilmektedir. BOA, DUİT, 20/53 (7. Belge) ; *Tevcih-i Cihât Nizâmnâmesi*, 2 Ramazan 1331/23 Temmuz 1329 (5 Ağustos 1913), *Düstûr*, İkinci Tertip, 5: 608-617; *Tevcih-i Cihât Nizâmnâmesi ve Hârc Ta'rifesi*, Naşiri İkbâl Kütüphanesi Sahibi Hüseyin, Şems Matbaası, Dersaadet 1329-1332.

çalışan din görevlilerinin sayısında ve çeşidinde bir artış meydana gelmiştir. İmamlar yanında, hatipler, vâizler, müezzinler, cüzhânlar, devirhânlar, su-rehânlar, aşırhânlar, Buharihânlar, Mesnevihânlar, ferrâşlar, türbedârlar da din hizmetlerinin görülmesinde görevlendirilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde din görevlerinin hangi usul ve şartlara göre görevlendirildikleri, hangi çeşit görevler aldıkları, bu görevlere ne isimler verildiği ve atanma şartları gibi hususları ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada, din görevlilerin atanmaları ile ilgili Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu üç yasal düzenleme incelenmiştir. Bu yasal düzenlemeler sırasıyla 1870, 1873 ve 1913 yıllarında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasal düzenlemeler Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri olarak bilinmektedir.

Söz konusu nizâmnâmelerin her birisi karşılaşılan sıkıntıların ortadan kalkması, insanların işlerinin kolaylıkla yürütülmesi için yürürlüğe girmiştir. Yasal düzenlemelerin ilki olan 1870 Nizâmnâmesi'nde cihetlerin babadan oğula geçerken sınırları çizilerek, anlaşmazlıkların önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu sınırlardan birisi belki de o zaman bazı anlaşmazlıkların önüne geçmek için çıkarılan yaşı küçük olan çocuğa cihet tevcihi yapılmayacağıdır. Bu nizâmnâme aynı zamanda, bir kişinin şahsında birden fazla cihet bulundurmasına da önlem olarak bu konudaki usulsüzlüklerin de önünü kapatmayı amaçlamıştır. Aynı şekilde zamanla işlevsiz haldeki cihetlerin de yürürlükten kaldırılarak israfın önlenmesi için atılmış bir adım olarak kabul edilebilir. Bu nizâmnâmede ayrıntılara girilmeden değinilen bu husus din görevlilerinin atanmasında bir dönüm noktası mahiyeti taşımaktadır. Bu da ilmî cihetlerin tevcihinde imtihan ile cihet tevcihlerinin yapılacağıdır. Her ne kadar, bu nizâmnâmede imtihanların nasıl yapılacağı, usul ve kaidelerinin nasıl olacağı, kimler tarafından değerlendirileceği ile ilgili bilgilere yer verilirse de ilk kez imtihan lafzının geçmesi bile önem arz etmektedir. Bu hususların belirlenmesi ise, ancak 1913 Nizâmnâmesi ile mümkün olabilmektedir.

1873 Nizâmnâmesi, 1870 yılındaki Nizâmnâme'nin özüne sadık kalmakla birlikte cihet tevcihinin babadan oğula geçmesi hususunda temelde önemli bir değişikliğe gitmiştir. Bu da cihet sahibinin vefatı halinde söz konusu cihetin küçük yaştaki oğluna da tevcih edilebileceği yönündeki düzenlemedir. Hatırlanacağı üzere, ilk nizâmnâmede küçük yaştaki evlada cihet tevcihi yasaklanmış

iken, hemen üç yıl sonra çıkan nizâmnâmede bu husus düzenlenerek yeniden serbest hale getirilmiştir. Bu durum hiç şüphesiz, bu durumda yaşanabilecek mağduriyetlerin önüne geçilmesi için atılmış bir adım olarak kabul edilebilir. Nizâmnâmenin diğer hususlarda ise bir önceki nizâmnâmede yer alan eksiklikleri tamamladığını söylemek mümkündür.

Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmeleri'nin en kapsamlı ve detaylısı ise 12 Ramazan 1331/5 Ağustos 1913 yılında yürürlüğe girmiş olanıdır. Cihât'ın tarifini, cihâtın usul ve tevcihini, imtihanların suret-i icrasını ve diğer hususları içeren nizâmnâme dört başlık altında toplam 62 maddedir. Bu nizâmnâme, din görevlilerin imtihanlarının nasıl yapılacağı, hangi usul ve kaideler ile imtihanlarının değerlendirileceği hususlarını içermesi bakımından önemlidir. Burada öncelikle imtihanların beş kişilik bir komisyon tarafından yapılacağı karara bağlanmıştır. Nizâmnâmede vâizlik, imamlık, müezzinlik için ayrı ayrı imtihanların olduğu görülmektedir. Vâizler için *Halebî*'den on satırdan aşağı olmamak üzere belli bir miktar ibarenin, harekelendirilip tercüme ettirileceği ve fikhî ve kelimâ meselelere dair üçer tane de soru sorulacağı ifade edilmektedir. Vâizler için harekelendirilip tercüme edilecek on satır olan metin miktarı, imamlarda beş satıra düşmektedir. Bununla birlikte soruların miktar ve türlerinde de farklılık olduğu söylenebilir. Vâizlere fikhî meselelerden üç soru sorulurken imamlara beş soru sorulmasının, pratik anlamda imamların vâizlerden daha çok halkın sorularına muhatap olmalarıyla açıklanması mümkündür. Kelimâ sorularının sayısı değişmezken, imamlar vâizlerden fazla olarak hem tecvit ile ilgili sorulara muhatap olmakta hem de asr-ı şerif okuyarak bir bakıma Kur'ân-ı Kerîm'den de imtihan olmaktadır. Müezzinlik imtihanında ise Arapça ve kelimâ sorularına hiç yer verilmeksizin fıkıh ile ilgili şifahî soru sorulacağı ve sesinin güzelliği ile tecvit bilgisinin görülmesi açısından da asr-ı şerif okutulacağı ifade edilmektedir.

Osmanlı'nın son zamanlarında din görevlilerin atanma şartları ile günümüzde din görevlilerinin atanma şartları arasında çok büyük farklılıklar olmasa da bazı alanlarda temel farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle günümüzde babadan oğula geçen sistem kalmamıştır. Bunun ise daha rekabetçi bir ortam oluşturduğu ve ilmî açıdan da liyakatin ön plana çıktığı bir zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Arapça açısından ise, Osmanlı zamanında daha fazla Arapça bilgisinin istendiğini belirtmek yerinde olacaktır.

Zira günümüzdeki imam ve müezzinlik imtihanlarında herhangi bir Arapça sorusuna yer verilmemektedir. Bu ise din görevlilerinin temel kaynaklara inmesinde zorluk yaşama ihtimallerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Eskiden din görevlilerinin kaynağı medreseler iken, günümüzde din görevlileri imam hatip lisesi veya ilahiyat fakültesi mezunları arasından atanmaktadır. Ülkemizde eğitim seviyesinin her geçen gün arttığını göz önüne aldığımızda, artık din görevlilerinin lise seviyesinden değil, üniversite seviyesinden seçilmesi gerektiğini belirtmek yerinde olacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı daha donanımlı din görevlisi istihdam etmek amacıyla, uzun bir süredir fakülte mezuniyet diplomasını yeterli görmemekte, bunun yanında yeterlik sertifikası da aramaktaydı. 15 Ekim 2014'den itibaren ise yeterlik sertifikası şartı değiştirilerek bunun yerine Din Hizmetleri Alan Bilgisi Testi (DHBT) sınavı gelmiştir.

Daha donanımlı ve eğitilmiş din görevlileri istihdam edebilmek için Diyanet ve İlahiyat Fakülteleri arasında işbirliğine gidilerek bir çalışma yürütülmesi faydalı olabilir. Bunun için ise Diyanet İşleri Başkanlığı ile İlahiyat Fakülteleri işbirliği içerisinde öncelikle Diyanet'in ihtiyaçlarını tespit ettikten sonra İlahiyat Fakülteleri müfredat programlarını bu doğrultuda gözden geçirmelidir. Ortak bir çalışma sonucu oluşturulabilecek program aracılığı ile temel dini kaynakları anlayıp inceleyebilen, Kur'ân-ı Kerîm'i tecvit kaidelerine riayet ederek güzel bir şekilde okuyabilen, halkın kendisine sorduğu sorulara ikna edici cevaplar verebilecek kadar bilgili din görevlileri yetiştirmek hedeflenebilir. Böylece yukarıda sözü edilen daha donanımlı ve verimli din görevlileri yetiştirilmesine daha fazla katkı sunulabilir.

1913 Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi Transkripsiyonu

Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi (Takvîm-i Vekâyi' ile Neşr ve İ'lânı)

(12 Ramazân 1331 ve 2 Ağustos 1329, numarası 1553)

(Cihât'ın Ta'rîfi ve Envâr')

Madde 1- Müderrislik, hıttâbet, imâmet, kayyımlik, hâfız, ketebelik, mütevellîlik gibi mü'essesât-ı vakfiyye hıdemâtına cihât ıtlâk olunur.

Madde 2- Cihât iki kısımdır. Bir kısmı vazîfesinin ifâsı tahşîl-i 'ilme mütevakıf bulunan cihâttır ki bunlara cihât-ı 'ilmiyye denilir. Müderrislik, hıttâbet, imâmet, hâfız, ketebelik, câbîlik gibi. Diğeri yalnız 'amel ve şan'ata ta'alluk idüb tahşîli (için) 'ilme ihtiyâc görülmeyen cihâttır ki bunlara cihât-ı bedeniyye ıtlâk olunur. Kayyımlik, ferrâşlık, türbedârlık gibi.

Madde 3- Gerek 'ilmî gerek bedenî bi'l-'umûm cihât yâ meşrûtiyet vech ile veyâ bilâ meşrûtiyet tevcîh ve taşarruf olunur.

Madde 4- Hıttâbet ve imâmet ve müderrislik ve meşîhat ve kürsî şeyhliği ve enbiyâ-yı 'azâm hâzerâtının türbedârlığı ve Haremeyn-i Şerifeyn ve Beytü'l-Makdis hâdemeliği ile tevliyet ve zâviyedârlık cihetleri Berât-ı 'Âlî ile ve mâ'adâ cihât-ı 'ilmiyye Evkâf Nezâretince verilecek bir vesîka-ı resmiye ile ve berâta muhtâc olmayan cihât-ı bedeniyye dahî kezalik Evkâf Nezâretince veya Nezâret nâmına mahallî Evkâf idârelerince verilecek vesâik ile taşarruf olunur.

Madde 5- Şerâ'it-i mahşûşayı câmi' olan bir mahalde müceddeden minber vaz'ıyla ikâme-i şalât-ı Cum'a ve 'aydeyn için izn-i Sultânî şarttır. Ancak izn-i Sultânî şudûruyla ikâme-i şalâta ibtidâr ettikten sonra cihet-i hıttâbetin inhilâlinde ta'yîn olunacak hâtib Berât-ı 'Âlî'nin vuşûlüne kadar mürâsele-i şeriyye ile icrâ-yı hıttâbet edebilir.

Birinci Faşıl

Cihâtın Uşûl ve Tevcîhi

Madde 6- Meşrûta olan cihât ehliyeti tahakkuk eden meşrût lehine uşûl-i şeriyyesine tevfiқан tevcîh olunur.

Madde 7- Evkâf-ı gayr-ı şahîlhaya ait cihâtın tevcîhinde şart-ı vâkıfa ri'âyet lâzım olmayıb gayr-ı meşrûta cihât gibi tevcîh olunur.

Madde 8- Meşrûtiyet vech ile taşarruf olunmayan bir cihetin tevcîhi lâzım geldikte müsâbaka-ı imtihânı bi'l-icrâ en ziyâde işbât-ı ehliyet edenlere tevcîh edilecektir. Ancak babadan kalan postnişinliklerin evlâda tevcîhi için bi'l-imtihân işbât-ı ehliyet kâfidir.

Madde 9- Cihât-ı ‘ilmiyye t̄alibini meyânında icrâ kılınacak müsâbağa imtiyhânında ehliyyette müsâvî olanlar zuhûr eder ve bunlar arasında mutaşarrıf-ı sâbıkın evlâdı dahî bulunursa tercih olunacaktır.

Madde 10- Madde-i sâbıkada beyân olunan ehliyyet-i mütesâviye erbâbı meyânında mutaşarrıf-ı sâbıkın evlâdı bulunmazsa birinci derecede müteveffaya qarâbeti olan ikinci derecede ‘uhdesinde diğeri cihet bulunmayan üçüncü derecede fakir hâli bulunan tercih kılınır. Dördüncü derecede kur’a medâr-ı tercih ittiyhâz edilir.

Madde 11- Bilâ meşrûtiyyet taşarruf olunan cihât-ı ‘ilmiyyeden birine taşarruf eden kimsenin vefâtında kebîr evlâdı bulunmaz veya imtiyhânda kazanamazsa cihet-i mezkûre şağîr oğlu bulunduğu halde bi’l-müsâbağa isbât-ı ehliyyet eden şağîr-ı âhâr niyâbetiyle şağîr-i mezkûre ve şağîr evlâdı müte’addid ise sinnen ekberine tevcih olunur.

Madde 12- Taşarrufu meşrûtiyyet vech ile olmayan müte’addid cihât-ı ‘ilmiyyenin mutaşarrıfı kebîr ve şağîr evlâdını terk ederek vefât eyledikte cihât-ı mezkûreden kebîr oğullarının bi’l-müsâbağa istihsâl edebilecekleri birer adedinden mâ’adâ kalacak cihet, madde-i sâbıkaya tevfikân şağîr oğluna veya evlâd-ı şığârının sinnen ekberine tevcih edilir. Evlâd-ı kibârı müsâbakada kazanamaz veya fazla kalan cihet, müte’addid olur ise evlâd-ı şığârına en fâ’idelilerinden birer adedi kur’a ile taqsîm olunur ve şağîr oğlu bir tane ise cihât-ı mezkûreden en fâ’ideli ona verilerek diğeri hâricten bi’l-müsâbağa isbât-ı ehliyyet edenlere tevcih kılınır.

Madde 13- Cihât-ı bedeniyyenin inhilâlinde mutaşarrıf-ı sâbıkın ehliyyeti tahakkuk eden oğluna ve oğlu müte’addid olur ve ehliyyette müsâvî bulunurlarsa ekberine ve oğlu olmadığı veya şağîr bulunduğu taqdîrde hâricten ehil ve erbâbına tevcih edilecektir.

Madde 14- Hîdemâtının edâsı aynı zamana müşâdif olan yâhût aynı şehir dâhilinde ve muhtelif zamanlarda olsa bile mağall-i ifâları yekdiğeriinden ba’d bulunan cihât, şağîr-ı vâhîde tevcih olunmayacaktır.

Madde 15- Mü’essesât-ı vakfiyyeden birinde şağîr-ı vâhîdde cemî’ câ’iz olan müte’addid cihât-ı ‘ilmiyye olur ve bunların inhilâllerinde icrâ kılınacak müsâbağa-i imtiyhânî netîcesinde ehliyyet i’tibârıyla müsâvî oldukları tebeyyün edecekler meyânında o mü’essese-i vakfiyyenin cihât-ı ‘ilmiyyesi erbâbı dahî bulunursa onuncu madde hükmünden istisnâen hâricten olan t̄alibine qarşı tercih olunacaktır.

Madde 16- Madde-i sâbıkada beyân olduğu üzere aynı mü’essesede bulunub şağîr-ı vâhîdde cemî’ câ’iz olan cihât-ı bedenî cihât(ın)dan olduğu taqdîrde o mü’essesenin cihât-ı bedeniyyesi erbâbının ehil olanları hâricinden olan t̄alibine qarşı tercih edilecektir.

Madde 17- Vâkıfınca evvel ve şâni gibi derecât ile veyâhût 'ale'l-infirâd tevcîhi ta'yîn olunan cihât on beşinci ve on altıncı maddeler hükmünden istisnaen başka başka şahıslara tevcîh edilecektir.

Madde 18- Bir cihet-i müstaķille müceddeden veyâhût mutaşarrıfının vefâtıyla maħlûlünden ba'demâ hişşelere taķsım ile eşhâş-ı müt'e-addideye tevcîh olunmayacaktır.

Madde 19- Aşlında cihet-i vâhıde olduğu hâlde bi'l-âhare ırs veyâ sâ'ire тариқиyle hişşâş-ı 'adıdeye ayrılmış olan cihâtın hişşedarlarından birinin vefâtında ehliyetli evlâdi bulunsa bile hişşesi hişşedarlardan en ziyâde ehil olana 'ilâveten tevcîh edilecektir.

Madde 20- Hişşeli olmayan cihâtın kaçır-ı yedi aşlâ câ'iz değildir. Hişşeli cihâtın hişşedarları dahî ancak ehil ve erbâb olan şeriklerine kaçır-ı yed edebilib âhara kaçır-ı yed edemez.

Madde 21- Şağır iken 'uhdelerine bi'n-niyâbe cihât-ı 'ilmiyye tevcîh edilmiş olanlar тариқ-ı taħşilde bulunmak şartı ile devirhânlık ve cüzhânlık ve emşâli için yirmi ve imâmet ve hiţâbet ve mü'ezzinlik cihetleri için yirmi beş ve müderrislik tevcîhi müsâbakaya muhtâc olan sâ'ir cihât için otuz yaşına kadar müsâbaka imtiyhânı taleb edeceklerdir. On beş yaşına vâşıl olub da тариқ-ı taħşilde bulunmayanların veya тариқ-ı taħşilde bulunub da zikrolunan cihât için mu'ayyen olan sinleri tecâvüz edinceye kadar i'zâr-ı meşrûa' olmaksızın müsâbakaya girmeyenlerin veya imtiyhânda müsâbıklarıyla müsâvî derecede ibrâz-ı liyâkat edemeyenlerin 'uhdelerindeki cihât ref' olunarak müsâbakada kazananlara tevcîh edilecektir.

Madde 22- Hizmeti metrûk (ve)yâ mu'aţţal veyâ bi'lüzûm olan cihetler kimseye tevcîh olunamaz.

Madde 23- Hademesi müt'e-addid ve evvel ve şânî itibarı ile zamm-ı vezâ'if tertîbine dâhil olan bir mü'essese-i vakfiyedeki bu kabîl-i cihâtın tevcîhi teraķķi ve teselsül kâ'idesine tevfiķan icrâ olunur. Ancak teselsüle şart-ı vâķıf müsâ'it olmadığı taķdirde şart-ı vâķıf vechi ile mu'âmele edilir. Teselsül kâ'idesinin tatbîķi için aşhâb-ı cihâtın bi'l-müsâbaka ta'yîn edilmiş bulunması muķtezî olub aksi hâlde o cihet bi'l-müsâbaka ehil ve erbâbına tevcîh olunacaktır. Şu kadar ki müsâbakada derece-i mütesâviyede bulunan şerik hâricten olanlara tercih olunur.

Madde 24- Vakfiyesi mevcûd ve ma'mûlün bih olan veya te'âmülü vech-i şer'î üzere taħaķķuķ eden evķâf tevliyetlerinin tevcîhâtında vakfiye mücibince ve te'âmülü muķtezâsınca mu'âmele olunub vakfiye-i ma'mûl bahâsı olmayan ve te'âmülü de vech-i şer'î üzere taħaķķuķ etmeyen evķâf tevliyetleri kimseye tevcîh olunmaksızın Evķâf Nezâretince idâre olunacaktır.

Madde 25- Tevlîyeti münhâl olan bir vakfın tevlîyetinden nizâ' ve de'avî zuhûrunda o vakıf tevlîyeti tevcîh oluncaya kadar Evkâf Nezâretince idâre olunacaktır.

Madde 26- Gerek evkâf-ı gayr-ı şahîha-i mazbûtanın cibâyete ve kitâbetleri ve gerek mülhâkanın meşrûf olmayan cibâyete ve kitâbet cihetleri evlâda intikâl t̄arihiyle ve şûret-i ahîri ile hiçbir kimseye tevcîh olunmayacaktır.

İkinci Fasıl

İmtihânların Şûret-i icrâsı ve Teferru'âtı

Madde 27- Cihât-ı 'ilmiyye imtihânları, İstânbûl'da Mağâm-ı Meşîhat'ten ta'yîn olunacak iki zâtın iştirâkiyle Şûrâ-yı Evkâf cânibinden ve taşrada hâkîmu's-şer'in riyâseti altında müftü-i belde ile 'ulemâ-yı mahalliyeden üç kişiden mürekkeben teşekkül edecek beş kişilik bir heyet tarafından Evkâf me'mûrunun huzuruyla icrâ kılınacaktır. Taşra hey'et-i imtihâniyyesinde bulunacak 'ulemâ, hâkîmu's-şer'i ile müftü ve Evkâf müdürü veya me'mûru tarafından intihâb olunacaktır.

Madde 28- Müderrislik imtihânı için *Muṭavvel* nâm kitâbtan on satırdan aşağı olmamak üzere münâsib miqtâr 'ibâre ta'yîn olunarak kavâ'id-i 'Arabiyeye taṭbîkan hareke vaz'ı ve mazmûnu dahî tahrîran terceme ve taṣvîr ettirilecektir. Yine işbû 'ibâre üzerinden münâsib vechle şarf ve nahiv ve mantık ve me'ânî ve beyân ve usûl-i fihha ve kelâma ait olmak üzere ikişer su'âl tertîb edilecektir.

Madde 29- Müderrislik müsâbahasında müsâvât vukû'unda dersten mücâz olanlar tercîh edilecektir.

Madde 30- Postnişînlik imtihânı için kavâ'id-i 'Arabiyeye taṭbîkan harekelenmek ve mazmûnu tahrîran terceme ve taṣvîr olunmak üzere *Halebî* den on satırdan aşağı olmamak şartı ile münâsib miqtâr 'ibâre ta'yîn olunacak ve üçü i'tikâda ve üçü ibâdete ve üçü taṣavvufa ve âdâb ve erkân-ı t̄arîkate ait mesâ'ilden dokuz su'âl tertîb kılınacaktır.

Eğer postnişînliğe muḥaddislik ve meşnevîhanlık gibi cihetler dahî meşrûf ise bu cihetlere ta'alluḡ eden 'ulûmdan dahî ikişer su'âl 'ilâve olunacaktır.

Madde 31- İstânbûl'daki postnişînlik cihetleri t̄alibinin imtihânları Meclis-i Meşâliḡ-i Ṭalebe a'zâsından üç zât hâzır olduḡu hâlde Meclis-i Meşâyiḡte ve taşradaki postnişînlik t̄alibinin imtihânları mahalleri imtihân hey'etleri huzûrunda otuzuncu maddeye tevfiḡan icrâ olunacaktır.

Taşrada postnişînlik imtihânını icrâ eden hey'et bulunduḡu hâlde Meşâyiḡten üç zât bulundurulur. Eğer mahallinde Meşâyiḡ yok ise taṣavvufa dâ'ir su'âller iş'âr-ı vâkı' üzerine İstânbûl'daki hey'ât-ı imtihâniyye tarafından tertîb ve irsâl ve numarası dahî hey'ât-ı mezkûrece i'tâ olunur.

Madde 32- Yevm-i Cum'a ve işneyn vâ'izliği gibi cihât imtiyhânları için *Halebî*'den on satırdan aşığı olmamaş üzere münâsib mişâtâr 'ibâre harekelendirilecek ve terceme ettirilecektir ve 'ibâdâta müte'allik mesâ'il-i fikhıyyeden üç ve mesâ'il-i kelâmıyyeden üç su'âl tertîb olunacaşıtır.

Madde 33- İmâmet ve hişâbet imtiyhânları için *Halebî*'den beş satırdan aşığı olmamaş üzere ta'yîn olunacaş 'ibâre harekelendirilecek ve terceme ettirilecektir. İbadât ve münâkiyhâta ait mesâ'il-i fikhıyyeden beş ve mesâ'il-i kelâmıyye ve tecvitten üçer su'âl tertîb olunacaşıtır. Bir 'aşr-ı şerîf tilâvet ettirilerek tecvîde derece-i ri'âyeti ve edâ ve şedâsının kifâyeti dahî nazar-ı diğışate alınacaşıtır.

Madde 34- Mü'ezzinlik imtiyhânı için mü'ezzinliğe müte'allik mesâ'il-i fikhıyyeden münâsib mişâtâr es'ile-i şifâhiye irâd olunacaşıtır. Bir 'aşr-ı şerîf tilâvet ettirilip tecvîde derece-i ri'âyeti ve edâ ve şedâsının kifâyeti dahî nazar-ı diğışate alınacaşıtır.

Madde 35- Mütevelliler şerâ'it-i şer'iyyeyi hâ'iz olmağla berâber vezâ'if-i tevlîyet ve derece-i şelâhiyetleri ve esbâb-ı 'azl ve in'ızâlleriyle vaşfiyelerinin cihet-i taşbîkiyyesinden ve vaşfiyelerden alınmakta olan harç ve resmleri ve vergiler ile, ru'yet-i muhâsebe hakkındaki nizâmâtın ve defâtir-i vaşfiyenin keyfiyet-i tanzîm ve isti'mâlınden imtiyhân vermeye mecbûrdurlar. Meşrûnun-leh nâ-ehil veya kâsır veya kâdın olursa ta'yîn edilecek kâ'immaşâm dahî işbû şerâ'iti hâ'iz olmak lâzımdır.

Madde 36- Devirhânlık ve cüzhânlık ve sûrehânlık ve emşâli cihât imtiyhânı dahî mü'ezzinlik imtiyhânı gibi icrâ kılınacaşıtır.

Madde 37- Devirhânlık ve sûrehânlık ve cüzhânlık cihetlerinde hıfz şart olub imâmet ve hişâbet ve mü'ezzinlik müsâbaşasında müsâvât vuşû'unda dahî hıfz medâr-ı tercih olacaşıtır.

Madde 38- Devirhânlık ve cüzhânlık ve sûrehânlık imtiyhânında hâfiz-ı Kur'ân-ı Kerîm olan â'mâlar taşşîli ru'yete mütevaşşık olub es'ileden müsteşnâdır.

Madde 39- Mevâd-ı sâbıkadaki imtiyhân tertibâtı meyânında zikir olunmayan kayımlık, muvaşşıklik ve mâhyacılık gibi cihât te'âmülü vech ile işbât-ı ehliyet edenlere tevcîh olunacaşıtır.

Madde 40- Tahrîrî imtiyhânlarda irâd olunacaş es'ile evrâk-ı imtiyhâniyyenin sağ cihetine cevâbları sol tarafına yazılacaşıtır. 'İbârenin harekesi ve tercemesi ile her su'âl için ayrı ayrı heyet-i imtiyhâniyye a'zâsından her biri yekdiğere göstermeyerek numrûlar taşdîr ve va'z ve tahrîr edeceklerdir. Numrûların vasaşşisi esâs numrûyu teşkil eyleyecektir. Esâs numrûya ve işbû nizâmânâmede beyân olubun esbâb-ı tercihiyyeye göre cihetin kime tevcîhi lâzım geldiğini mutazammın ve imtiyhânın şûret-i icrâsını hâvî yazılacaş zabt, ziri a'zâdan her biri tarafından taşhîm veya imzâ olunacaşıtır.

Madde 41- Heyet-i imtiyhâniyye tarafından tevcîhe müte'allik verilecek kararlar bir defter-i mahşûşa kayd ve zîri imzâ olunmaqla beraber bu bâbta bir de mazbahta tanzîm edilecektir.

Madde 42- Hasbe'l-icâb celb ve tedkîk edilebilmek üzere evrâk-ı imtiyhâniyye bu bâbta tanzîm edilecek mazbahta müsvedâtıyla birlikte mahalleri Evkâf İdâresince hıfz olunacaktır.

Madde 43- Vilâyet ve elviye-i müstakile merkezlerinde teşekkül eden hey'etlerin cihât-ı bedeniyye tevcîhâtına müte'allik verecekleri kararî mutazammın mazbahtalar üzerine Evkâf İdârelerince vesîkaları bi't-tanzîm aşhâbına i'tâ olunacağı gibi mülhâk livâ ve kazâlarca aynı şüretle teşekkül edecek hey'etlerin mazbahtaları merbûb buldukları vilâyet veya müstakîl livâ Evkâf İdâresine gönderilib oraca tedkîk ve taşdîk olunarak tanzîm edilecek vesîkalar aşhâbına verilmek üzere mahalline irsâl olunacaktır.

Madde 44- Cihât-i 'ilmiyyeye veya Berât-ı 'Âlî tevcîhi lâzım gelen cihât-ı bedeniyyeye ait mazâbıt Evkâf Nezâretine gönderilecektir.

Madde 45- Evkâf Nezâretine vürüd edecek evrâk-ı tevcîhiye üzerine kuyûd-ı vaqfiye idâresince kuyûd-ı lâzime ihrâc olunduktan sonra Şûrâ-yı Evkâfa tevdî' edilecek ve tevcîhâtı mezkûrenin kavânîn ve nizâmâta ve kuyûd-ı mevcûde ve şurût-ı vâkıfa ve usûl-i muqarrereye derece-i mu'tâbakatı bi't-tedkîk taşdîk olunduğu hâlde hıttâbet cihetleri için şeref sâdır olan İrade-i seniyye ve cihât-ı sâ'ire için Evkâf Nezâreti'nin mücebince işâreti üzerine tesviye olunarak lâzım gelen berâtlar taştîr olunub aşhâbına verilmek üzere mahalline gönderilecektir.

Mevâd-ı Müteferriqa

Madde 46- Vazîfesi kalîl veya ber vech-i hasbî olan cihât, erbâb-ı ehliyetten tâlib bulunmadığı hâlde ahâlî tarafından intihâb ve hâkimu's-şer'i tarafından tensib edilen zevât-ı şâlihaya tevcîh edilecek ve berâta muhtâc olanların berâtı usûlü dâ'iresinde istihsâl olunacaktır.

Madde 47- Bir kimse 'askere alındıkda 'uhdesindeki cihetin hidmetini ifâ için bir vekîl naşb olunacak ve vazîfesinin nısfı vekile i'tâ edilecektir. Kezâlik niyâbet şüretiyle tevcîh olan cihâtta vazîfesinin taqsîmince aşıl ile nâ'ib beyninde bir şüret-i tesviye kararlaştırılmamış ise ber vech-i münâsafe taqsîm olunacaktır.

Madde 48- Bir cihet mutaşarrıfı efrâd-ı 'askeriyyeden bir nefer oğlunu terk ederek vefât eylediğinde oğlu müddet-i 'askeriyesini ikmâl edinceye kadar vekîl ta'yîniyle ifâ-yı hidmet ettirilecek ve müddet-i 'askeriyesinin itmâmıyla terhîştten sonra nihâyet altı aya kadar cihet-i mezkûreye tâlib olduğu ve işbû nizâmnâme hükümüne tevfiқан isbât-ı ehliyet eylediği taqdîrde cihet-i mezkûre oğluna nâ-ehil ise âhar ehil ve erbâbına tevcîh olunacaktır.

Madde 49- Meşrû olmayan cihâtın tevcihine muvazzafen hizmet-i devlette müstağdem bulunmak mâni'dir.

Madde 50- Bilâ-'özü-i şerî' hizmetini muntazaman ifâ etmemeyi 'itiyâd edenlerin 'uhdelerindeki cihât ref' olunur. Bu husûş hakkında Evkâf Nezâreti'nce bir ta'limâtname tanzîm olunacaktır.

Madde 51- Aşhâb-ı cihâttan alınmakta olan harc ve varağa bahâsı tevcihi muntazamın berâtın veya vesîkanın hîn-i i'tâsında istifâ olunur.

Madde 52- Cinâyet veya muhull-i nâmûs cünha ile mahkûm olub 'aleyhlerine verilen hüküm kesb-i kat'iyet edenlerin 'uhdelerindeki cihât ref' olunarak işbû nizâm hükmüne tevfiқан âhara tevcih edilecektir. Bu vecihlerle mahkûm olub da 'aleyhlerinde şâdir olan hükümler kesb-i kat'iyet etmemiş bulunanlarla cerâ'im-i sâ'ireden dolayı mahkûmun 'aleyh olanların müddet-i mevķûfiyet ve mahbûsiyetlerinde yerlerinde vekil istihdâm olunur. Bu hâlde cihete ait vazîfenin nısfı aşıla ve nısf-ı diğeri de vekile i'tâ edilir.

Madde 53- Elli ikinci maddede muharrer esbâbtan mâ'adâ erbâb-ı cihât tarafından şer'an mûcib-i 'azl-i ahvâlden birinin îkâ'ında keyfiyet, mahallî me'mûrîn vakfiyesince 'arîz ve 'amîķ tahķîķ edilerek şâhib-i cihetin vesâ'ir icâb edenlerin ifâdeleri alındıktan sonra mucib-i 'azl görülen fi'ilin tahķîķi hâlinde o mahallin en büyük Evkâf Me'mûru tarafından şâhib-i cihet muvaķķaten hizmetten men' olunarak ol bâbdaki evrâk-ı tahķîķiyye ilk posta ile İstânbûl'a irsâl olunur. Mes'ele Şûrâ-yı Evkâfca ba'de't-tedķîķ isnâdât-ı vâkı'anın sıhhati ve fi'ilin şer'an mûcib-i 'azl olduğu taşđîķ edildiği hâlde 'uhdesindeki cihet ref' ve yerine 'ale'l-usûl diğeri ta'yîn edilir.

Madde 54- İşbû nizâmnâmenin aħkâm-ı umûmiyesi münhal ve vukû' buldukça ta'tbîķ ve icrâ olunacaktır.

Madde 55- Herhâangi bir vakfın mütevellîsi vefât veya isti'fâ ettikte veya mün'azil oldukta tahrîr-i tereke hakkında aħkâm nizâmiyeye tevfiқан Evkâf me'mûrlarıyla mahalli mahkeme-i şer'iyyesi tarafından vakfın hesabı, ru'yet ve mevcûdu, şebt-i defter olunub vakfın umûru kâ'immaķâm mütevellî sıfatı ile Evkâf Müdürü veya me'mûruna tevdî' ve mevcûd vakıf da onlara teslim olunur. Tevliyet meşrût lehine 'ale'l-usûl tevcih olunduğ da Evkâf müdür ve me'mûrları mütevellîlere devir teslim mu'amelesi icrâ edeceklerdir.

Madde 56- İstânbûl'da ve taşradaki Cevâmi'-i Şerife ve mü'essesât-ı hayriye-i sâ'ire cihâtını taşnîf ve tanzîm etmek için İstânbûl'da ve vilâyet ve livâ ve kızalarda birer komisyon teşkil olunacaktır. Bu komisyonların şûret-i intihâb ve teşkili Evkâf Nezâreti'nce ta'limâtla ta'yîn edilecektir.

Madde 57- İşbû komisyonlar Cevâmi'-i Şerife ve mü'essesât-ı hayriye-i sâ'irenin vakfiyelerinde munderic olan cihetler ile te'ammülen tevcîh edilegelen cihetlerini tedkîk edecekleri ve Cevâmi'-i Şerife (ve) mü'essesât-ı hayriye-i mezkûrenin vakfiyelerine ve te'âmüllerine ve cisâmatına ve mevki' ve ehemmiyetine göre cihât-ı mezbûre hîdemâtı mütemâdiyen meşgûl olmak şartıyla kaç kişi tarafından îfâ olunabileceğini bi't-ta'yîn münâsebetleri 'itibârı ile o kadar kısma ayıracaqlardır.

Madde 58- Cihât madde-i sâlîfe mûcibince taşnîf edildiği sırada meşrûta olanların meşrût lehlerinden ayrılmaması ve ayrı ayrı şahıslar tarafından îfâsı şurût-ı vâkıfın icâbından bulunanların bir kısımda ictimâ' etmemesi nazâr-ı dikkate alınacaktır.

Madde 59- Komisyonlarca taşnîfâtı mübeyyin yapılacak defterler Şûrâ-yı Evkâfca tedkîk ve taşdîk olunduktan sonra aşılıları kuyûd-ı vakfiye idâresince hıfz olunarak birer şûretleri mahalleri Evkâf İdâresinde bulunmak üzere gönderilecektir.

Madde 60- Tevcîhâtta işbû nizâmnâmenin aḥkâm-ı sâlîfesine ri'âyet olunmağla beraber netice-i taşnîfte ta'yîn edecek kısımlardan her biri 'ale't-tedric birer şahıs 'uhdesinde taḥarrur ettirilecek ve âtiyen inḥilâllerinde hiçbir ciheti tefrîk edilmeyerek toptan şahş-ı vâhîde tevcîh olunacaktır.

Madde 61- İşbû nizâmnâme târîh-i neşrinden i'tibâren mer'îdir.

Madde 62- İşbû nizâmnâmenin icrâ-yı aḥkâmına Evkâf Nâzırı me'mûrdur.

İşbu nizâmnâme lâyihasının mevki'-i mer'iyete vaz'ını ve nizâmât-ı devlete 'ilâvesini irâde ederim.

2 Ramazân 1331 / 23 Temmûz 1329

Meḥmed Reşâd

Dâhiliye Nâzırı	Harbiye Nâzırı	Şeyḥu'l-İslâm	Sadr'azam ve Hâriciye			
Nâzırı						
Ṭal'at	'İzzet Pâşâ	Es'ad	Meḥmed Sa'îd			
	(Bulunmadı)					
Mâliye Nâzırı	'Adliye Nâzırı	Şûrâ-yı Devlet	Reisi	Baḥriye	Nâzırı	
Ref'et	İbrâhim	Ḥalîl	Maḥmûd			
Ma'ârif Nâzırı	Ticâret ve Zirâ'at Nâzırı		Nâfi'a Nâzırı			
Aḥmed Şükrü * ⁵⁸	Süleymân Elbistânî		'Osmân Nizâmî Pâşâ*			
Posta ve Telgrâf ve Telefon Nâzırı			Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı			
Oskân			Ḥayrî ⁵⁹			

⁵⁸ Talimatname'nin farklı basımlarında talimatname altında imzası bulunmayanlar farklılık arz etmektedir. *Düstûr*, ikinci Tertip beşinci ciltte yer alan nüshada, İkbâl Kütüphanesi Sahibi Hüseyin Efendi tarafından Şems Matbaasında basılan nüshanın hilafına Harbiye Nazırı İzzet Paşa'nın yanında Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey ile Nafia Nazırı Osman Nizami Paşa'nın da imzalarının bulunmadığı belirtilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdünnâfi İffet Efendi. *en-Nef'u'l-mu'avvel fi tercemeti't-Telhîş ve'l-Muṭavvel*. Saraybosna Vilayet Matbaası (1.cilt) 1289- Matbaa-i Amire (2.cilt) 1290.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Umumi İradeler Tasnifi (DUİT), 20/53 (7. Belge).
- Beydilli, Kemal. "İmam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 181-186. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Cihât Kâlemi İçin Alınması Lâzım Gelen Hırc Çarârnâmesi, *Düstûr*, Birinci Tertip, Zeyl/4: 124-131.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150415-16.htm> (15.10.2015)
- el-Ḥalebî, Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhânniddîn İbrâhîm b. Ahmed. *İnsânü'l-'uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn / es-Sîretü'l-Ḥalebiyye*. Kahire: Matbaatü'l-Behiyye, 1290.
- el-Ḥalebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *İzâhlı Mülteka el-ebhur Tercümesi*. thk. Mustafa Uysal. 1. cilt. İstanbul 1968.
- el-Ḥalebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mevkûfât: Mülteka tercümesi*. Şerh Mehmed Mevkûfâtî. Sadeleştiren Ahmed Davudoğlu. 2. cilt. İstanbul Sağlam Yayınevi.
- el-Ḥalebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mülteka'l-ebhur*. Şirketü'l-hayriyye 1884.
- Ergün, Mustafa. "Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları". *Anadolu Dil Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Afyon 1996 (<http://mustafaergun.com.tr/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/moders.pdf>) (11.03.2017)
- Gökmen, Ertan. "Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerinin Göreve Atanma ve Görevden Alınması (Manisa-Demirci Örneği (1690-1830)". *Diyanet İlmî Dergi* 42, sy. 4 (2006) :109-120.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

⁵⁹ BOA, DUİT, 20/53 (7. Belge); *Tevcih-i Cihât Nizâmnâmesi*, 2 Ramazan 1331/23 Temmuz 1329 (5 Ağustos 1913), *Düstûr*, İkinci Tertip, 5: 608-617; *Tevcih-i Cihât Nizâmnâmesi ve Hırc Ta'rifesi*, Naşiri İkbâl Kütüphanesi Sahibi Hüseyin, Şems Matbaası, Dersaadet 1329-1332. Transkripsiyonda Şems Matbaası tarafından basılan nüsha kullanılmıştır.

- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17. sy. 1 (2008): 25-46.
http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/51/03/190413/icerikler/diyanet-kadrolari-ve-yeterlilik_157166.html (07.07.2015)
http://www.isav.org.tr/vakif_dua_ve_bedduasi (03.07.2015)
<http://www.osym.gov.tr/belge/1-20708/diyanet-isleri-baskanligi-din-hizmetleri-alan-bilgisi-t-.html> (07.07.2015)
<http://www.vakifbilgi.com/2014/08/cesitleri-bakmndan-vakflar.html> (03.07.2015)
<http://www2.diyanet.gov.tr/InsanKaynaklariGenelMudurlugu/Sayfalar/HaberDeta.aspx?rid=176&lst=DuyurularListesi> (15.10.2015)
- İpşirli, Mehmet. "Cihet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 546-548. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Öcal, Mustafa. "İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları ile Yapılan Mülâkatlar ve Şehâdetname Örnekleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, sy. 2 (2003): 51-101.
- Özer, Ekrem. "Osmanlı'da Tekke ve Tarikat Islahatları-II. Mahmut Dönemi ve Sonrası". Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2007.
- Şemseddin Sami. *Ķâmûs-i Türkî*. İstanbul 1989.
- Teftâzânî, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah. *el-Muṭavvel 'ale't-Telḥîş*, nşr. Muḥarrem Efendi Bosnevi. (Dersaâdet : Hacı Muḥarrem Efendi Matbaası, 1310).
- Tevcîh-i Cihât Ḥaḳḳında Nizâmnâmedir. 8 Zilkade 1286 (9 Şubat 1870), *Düstûr* (2), Birinci Tertip, s. 177-179.
- Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi ve Ḥarc Ta'rifesi*. Naşiri İkbâl Kütüphanesi Sahibi Hüseyin. Şems Matbaası, Dersaâdet 1329-1332.
- Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi. 2 Ramazan 1331/23 Temmuz 1329 (5 Ağustos 1913). *Düstûr* (5), İkinci Tertip, s. 608-617.
- Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesidir. 10 Safer 1290/26 Mart 1289 (9 Nisan 1873). *Düstûr* (3), Birinci Tertip, s. 500-504.
- Tevcîh-i Cihât ve Müteferri'âtı Ḥaḳḳında Ta'lîmatnâme. 9 Rebiülahir 1290 (6 Haziran 1873). *Düstûr* (3), İkinci Tertip, s. 504-512.
- Yıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyıl Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. Ankara, 2003.
- Zengin, Zeki Salih. "Osmanlılar Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17. sy. 1(2008): 379-398.